

Fluid Social Capital: A Novel Framework for Relational Analysis within the Context of Intangible Cultural Heritage

Raheleh Parvin , Department of Architecture, Faculty of Architecture and Urban Planning, Islamic Azad University, Tabriz, Iran. Email: Raheleh.parvin@iaui.ir

Hossein Esmaeili Sangari , Assistant Professor Department of Structures, Research Institute of Buildings and Urban Fabric, Research Institute of Cultural Heritage and Tourism, Tehran, Iran. (Corresponding author) Email: h.esmaeeli@richt.ir

Akbar Abdollahzadeh Taraf , Department of Architecture and Urban Planning, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran. Email: Taraffarat@yahoo.com

Extend Abstract

Introduction: Intangible cultural heritage extends beyond language, art, and rituals to represent a dynamic structure that sustains collective memory, reproduces cultural identity, and reinforces social cohesion. In recent decades, global discourses on the preservation of intangible cultural heritage have shifted from conservation-oriented approaches toward models emphasizing community participation and contextualization. Social capital has emerged as a key component in shaping cultural policies, redefining local identities, and reducing vulnerability to social disruptions. However, much of the existing literature examines social capital from a static and quantitative perspective that does not align with the experiential nature of local cultures. In this context, the concept of “fluid social capital” offers an alternative approach, emphasizing a relational and context-sensitive understanding of social capital. This notion reinterprets transformations in social relations, heritage practices, and the redefinition of cultural policies in response to human experiences. Local communities are not passive carriers of traditions but active agents capable of reviving, refining, and challenging official narratives. Understanding social capital within this framework requires a multifaceted perspective that reflects the diversity of human relationships with heritage, rooted in lived experience and collective memory.

Methods: This study develops the concept of “fluid social capital” within intangible cultural heritage through a mixed-methods design that integrates interpretive perspectives, indigenous narratives, and quantitative data to examine social dynamics. In the qualitative phase, lived experiences and cultural interactions were explored using autoethnography, narrative inquiry, and participant observation. Data were analyzed through thematic coding. The quantitative phase employed a five-point Likert-scale questionnaire derived from qualitative findings and the literature, comprising 48 items across four constructs. Purposeful sampling included 100 cultural heritage experts and faculty members, yielding 83 valid responses. Reliability was confirmed with a Cronbach’s alpha of 0.88. Correlation analyses and multiple regression were used to examine relationships among variables. Confirmatory factor analysis and structural equation modeling validated the measurement model. Group

differences were tested using t-tests and one-way ANOVA. This integrated approach provides a basis for analyzing findings within the fluid social capital framework, highlighting dynamism, relationality, and contextual embeddedness.

Results: Qualitative findings were collected through participant observation, field notes, and documented narratives, and analyzed using thematic analysis. Open coding identified key phrases such as “local trust networks,” “oral transmission of skills,” and “cultural flexibility in crises.” These were grouped during axial coding into broader categories, including “multilayered interaction” and “contextual adaptability,” and ultimately organized under the core theme of “fluid social capital,” reflecting the dynamic nature of social interactions within intangible heritage contexts. The main themes include:

- Dynamic Interaction: complex relationships among individuals and groups, including social networks, knowledge transfer, and trust.
- Cultural Reproduction: transmission of cultural values and identity through rituals and narratives.
- Contextual Flexibility: adaptability of social capital to change and cultural resilience.
- Group Boundaries: definition and management of social and identity boundaries.

The quantitative phase employed a 48-item Likert-scale questionnaire administered to 83 cultural heritage specialists. Reliability was confirmed with a Cronbach’s alpha of 0.88. Normality tests indicated mixed distributions; accordingly, Pearson and Spearman correlations were applied. Results showed significant positive correlations between social trust and cultural memory, contextual dynamics, and temporality. Collective participation was correlated with power inequality and normative dimensions. Gender and age differences were observed in social trust and temporality, supporting the fluid social capital framework and suggesting demographic influences on certain aspects.

Discussion: This study redefines social capital within intangible cultural heritage by introducing a framework termed “fluid social capital.” Although social capital plays a crucial role in social cohesion and interactions, existing research often approaches it through static, structuralist, and quantitative perspectives that fail to capture the dynamic nature of local cultures. This gap underscores the need for a context-sensitive approach to explain human interactions in living cultural heritage. The study employed a mixed-methods approach. Qualitative data were collected through semi-structured interviews with experts and practitioners, participant observation, and autoethnographic narratives. Thematic analysis, including axial and selective coding, was used to extract key components. Quantitative data were gathered using a 48-item Likert-scale questionnaire distributed to 100 cultural heritage experts, with 83 valid responses analyzed. Cronbach’s alpha was 0.88, indicating high reliability. Findings indicate that social trust, contextual dynamism, collective participation, cultural memory, and lived experience play key roles in reinforcing fluid social capital. Significant differences were observed across groups in several components, highlighting the role of fluid social capital in strengthening social interactions. These results suggest that fluid social capital provides a flexible framework for understanding interactions in living cultural heritage and emphasize the need to reconsider cultural policies and adopt participatory approaches for safeguarding intangible cultural heritage.

Keywords: Fluid Social Capital, Intangible Cultural Heritage, Social Interactions, Cultural Memory.

سرمایه اجتماعی سیال: چارچوبی نوین برای تحلیل رابطه محور در بستر میراث فرهنگی ناملموس

راحله پروین^۱، حسین اسمعیلی سنگری^۲، اکبر عبدالله زاده طرف^۳

چکیده

تحلیل ماهوی سازوکار استمرار تعاملات اجتماعی مبتنی بر رابطه مندی در پهنه میراث فرهنگی ناملموس، موضوعی بنیادین و ناگزیر است که در پرتو تحولات کلان جهانی و دگرگونی‌های راهبردی در حوزه مدیریت میراث، جایگاه و ضرورت آن ناشی از پیچیدگی‌های زیست‌جهانی و پارادایم‌های نوین مدیریتی، به‌طور فزاینده‌ای متبلور و واجد اهمیت متعالی گردیده است. بدین‌سان پژوهش حاضر، در پی پاسخ به پرسش اصلی «سرمایه اجتماعی سیال در بستر میراث ناملموس، با تکیه بر مؤلفه‌ها، به چه صورت به تداوم تعاملات اجتماعی پویا و رابطه محور می‌انجامد؟» با بهره‌گیری از روش تحقیق آمیخته (کمی-کیفی)، داده‌های کیفی را از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته، مشاهده مشارکتی و روایت‌نگاری خودمردم‌نگارانه با استفاده از روش تحلیل مضمون و کدگذاری به شناسایی نمود. همچنین، داده‌های کمی گردآوری‌شده از پرسشنامه‌ای ساختاریافته پس از تأیید پایایی با ضریب آلفای کرونباخ، در میان جامعه آماری توزیع گردیده و با بهره‌گیری از آزمون‌های آماری تحلیلی جهت بررسی توزیع، روابط و تفاوت‌های معنادار مورد پردازش قرار گرفتند؛ علاوه بر آزمون‌های آماری مرسوم، داده‌های کمی با تحلیل عاملی تأییدی (CFA) و مدل‌سازی معادلات ساختاری (SEM) بررسی شد تا اعتبار سازه‌ها و روابط علت و معلولی مؤلفه‌ها سنجیده شود. یافته‌ها نشان می‌دهد مؤلفه‌های «اعتماد اجتماعی»، «پویایی زمینه‌ای»، «مشارکت جمعی» و «حافظه فرهنگی و تجربه زیسته» نقشی کلیدی و معنادار در تحکیم سرمایه اجتماعی سیال ایفا می‌نمایند. این نظریه با بازتعریف نسبت متقابل میان سرمایه اجتماعی و میراث ناملموس، زمینه‌ساز بازآفرینی هویت‌های فرهنگی و تقویت انسجام اجتماعی در فرایندهای حفاظت است. افزون بر این، پژوهش بر ضرورت بازنگری بنیادین در سیاست‌گذاری‌های فرهنگی و اتخاذ رویکردهای چندسطحی و مشارکت محور تأکید می‌نماید.

واژگان کلیدی

حافظه فرهنگی، سرمایه اجتماعی، سیال، میراث فرهنگی، ناملموس.

مقدمه

میراث فرهنگی ناملموس، فراتر از عناصر شناخته‌شده (زبان، هنر، آیین‌ها و ...) تمثال یک ساختار زنده و پویا در تداوم حافظه جمعی و بازتولید هویت فرهنگی است که در تحکیم انسجام اجتماعی نقش بسزایی ایفا می‌نماید (UNESCO, 2023). در دهه‌های اخیر، گفتمان جهانی حفاظت از میراث ناملموس، از رویکردهای صیانتی صرف گذر نموده و به‌سوی مدل‌هایی مبتنی بر مشارکت مردمی و زمینه‌مندی فرهنگی سوق یافته است (Ndoro & Abungu, 2022, 178)

در این میان، سرمایه اجتماعی به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های بنیادین زیرساخت فرهنگی جامع، سهم بسزایی در سامان‌دهی سیاست‌های فرهنگی، بازتعریف هویت‌های بومی و تقلیل آسیب‌پذیری در برابر گسست‌های اجتماعی را بر عهده دارد (Silva, Taylor & Jones, 2022). باین‌حال، بخش گسترده‌ای از مطالعات معاصر، سرمایه اجتماعی را در چارچوبی ایستا، ساختارگرا و عمدتاً کمی محور تحلیل کرده‌اند (Savage, 2021)؛ رویکردی که با پویایی، تنوع و خصلت تجربه‌محور فرهنگ‌های محلی هم‌ساز نیست. در چنین بافتی، نظریه «سرمایه اجتماعی سیال» به‌عنوان رهیافتی نوین در ایجاد مفهومی انعطاف‌پذیر، رابطه‌محور و تأثیرپذیر از زمینه‌های زمانی و مکانی سرمایه اجتماعی اهتمام می‌ورزد؛ مدلولی که تحولات ضمنی را در روابط اجتماعی، کنش‌های تعاملی پیرامون میراث و بازآفرینی بلاوقفه سیاست‌های فرهنگی در تحدید تجارب روزمره انسانی بازخوانی نماید. از این منظر، جوامع محلی نه بسان حاملان سنت‌ها، بلکه کنشگران تأثیرگذاری معرفی می‌گردند که در احیاء، پالایش و یا در برخی موارد با چالش کشیدن روایات رسمی، وارد عرصه می‌شوند. اندریافت سرمایه اجتماعی در این زمینه، مستلزم نگرشی عمیق، زیسته و چندوجهی در بازنمایی تنوع ساختاری روابط انسانی با عناصر میراثی، بر مبنای تجربیات فردی و حافظه جمعی می‌باشد.

بدین‌سان، پژوهش حاضر با هدف نمود مفهوم سرمایه اجتماعی در بستر میراث ناملموس، نظریه‌ای با عنوان «سرمایه اجتماعی سیال» پیشنهاد می‌نماید. به‌طوری‌که در آن، سرمایه اجتماعی نه به‌عنوان موجودیتی انباشته، بلکه به‌مثابه جریان‌ی تعاملی و تطوری‌پذیر در متن مناسبات فرهنگی - اجتماعی تحلیل می‌شود. این نظریه از طریق رویکرد خودمردم‌نگاری با روش کیفی، تجربه‌های زیسته پژوهشگر را به‌عنوان عضو درون‌سیستم و ناظر فرهنگی وارد فرایند تحلیل می‌نماید. امری که در پژوهش‌های مربوط به حافظه فرهنگی و سیاست‌های مشارکتی در حوزه میراث، به‌ندرت صورت می‌پذیرد (Chang, H, 2016, 2108).

بدین گونه، نظریه «سرمایه اجتماعی سیال» با مفروض انگاشتن تداوم در استتاله پویای تعاملات اجتماعی در بازتاب نیازهای متغیر افراد و گروه‌ها، بر مبنای تأثیرپذیری دوسویه مؤلفه‌های بنیادین اعتماد و مشارکت اجتماعی که موجبات صعود یا افول روابط اجتماعی را فراهم می‌آورد، درصدد پاسخ به پرسش اصلی پژوهش «سرمایه اجتماعی سیال در بستر میراث ناملموس، با تکیه بر مؤلفه‌ها، به چه صورت به تداوم تعاملات اجتماعی پویا و رابطه محور می‌انجامد؟» است.

پژوهش حاضر از روش تحقیق آمیخته (کمی- کیفی) با بهره‌گیری از تحلیل‌های پیشرفته آماری شامل CFA و SEM بهره گرفته است که امکان ادغام داده‌های کیفی (گفت‌وگوهای نیمه‌ساختاریافته، مشاهدات مشارکتی و روایت‌نگاری خودمردم‌نگارانه) با داده‌های کمی (پرسشنامه‌های ساختاریافته) را فراهم می‌کند. داده‌های کیفی با تحلیل مضمون (کدگذاری محوری و انتخابی) بررسی شدند تا مؤلفه‌های نظری به صورت مفهومی استخراج و تبیین گردند. داده‌های کمی از طریق پرسشنامه‌ای با مقیاس پنج‌گزینه‌ای لیکرت و براساس یافته‌های کیفی و ادبیات نظری گردآوری شد. این پرسشنامه شامل ۴۸ گویه در چهار مؤلفه اصلی بود که با نمونه‌گیری هدفمند از صد نفر از خبرگان حوزه میراث فرهنگی توزیع شد و پس از حذف پرسشنامه‌های ناقص، داده‌های ۸۳ پاسخ‌دهنده مورد تحلیل قرار گرفت. پایایی ابزار پرسشنامه با ضریب آلفای کرونباخ (۰/۸۸) تأیید شد. برای بررسی توزیع داده‌ها از آزمون‌های کولموگروف- اسمیرنوف^۱ و شاپیرو- ویلک^۲ استفاده شد. متناسب با نرمال یا غیر نرمال بودن توزیع، از ضریب همبستگی پیرسون یا اسپیرمن برای بررسی روابط بین متغیرها بهره گرفته شد. همچنین برای ارزیابی تفاوت‌های معنادار میان گروه‌های مختلف جامعه آماری، آزمون‌های t مستقل و تحلیل واریانس یک‌راهه به کار رفت.

پیشینه پژوهش

پیشینه نظری

شتاب تحولات ساختاری در جوامع معاصر، دگرگونی الگوهای کنش جمعی و بازخوانی مستمر روابط بین‌الذهانی، ضرورت بازاندیشی در مفاهیم کلاسیک علوم اجتماعی را با وضوح بیشتری نمایان ساخته‌اند. در چنین بستری، بازتبیین مفهوم سرمایه اجتماعی با

تأکید بر سیالیت، زمینه‌مندی و تطبیق‌پذیری، به ضرورتی مفهومی مبدل شده که قابلیت پاسخ‌گویی به پیچیدگی‌های فزاینده فرهنگی و اجتماعی عصر حاضر را داراست.

سرمایه اجتماعی در رویکرد کلاسیک

چهار رویکرد مفهومی مطرح‌شده در سرمایه اجتماعی با عناوین اجتماعی گرایانه، شبکه‌ای، نهادی و هم‌افزایی در تحقیقات (Narayan & Woolcock, 2000) تفکیک گردیده‌اند (جدول ۱). این پژوهشگران بر این باورند که دیدگاه هم‌افزایی، به واسطه تأکید بر هم‌پیوندی و ترکیب سطوح و ابعاد متعدد سرمایه اجتماعی و همچنین شفاف‌سازی اثرات مثبت و منفی ناشی از آن، از بیشترین شواهد تجربی برخوردار است (طیب‌نیا، سوری و میرزایی، ۱۳۹۸). ترکیب سطوح و ابعاد متعدد این مفهوم، ظرفیت غنی از حیث تدوین سیاست‌های جامع و منسجم ایجاد می‌نماید.

جدول ۱. دیدگاه سرمایه اجتماعی ولکاک و نارایان (Woolcock & Narayan, 2000).

دیدگاه	ماهیت	سطح تحلیل	مؤلفه‌ها	ابعاد	بازنمایی تحلیلی
رویکرد جمع‌گرایانه	تأکید بر نقش نهادهای مردمی	خرد/کلان	تراکم سازمان‌های مدنی، مشارکت اجتماعی، اعتماد	پیوندی، ارتباطی	سرمایه اجتماعی به مثابه ذخیره‌ای ذاتاً مثبت برای جامعه می‌باشد.
رویکرد شبکه‌ای	تحلیل ساختار روابط اجتماعی و الگوهای شبکه‌ای	خرد/میانی	پیوندهای افقی و عمودی، انسداد و حفره‌های ساختاری	پیوندی، ارتباطی، ساختاری	تأکید بر چگونگی توزیع منابع از طریق شبکه‌های اجتماعی
رویکرد نهادی	توجه به ساختارها و نهادهای رسمی/غیررسمی	کلان	نهادهای حقوقی، سیاست‌گذاری، قواعد رسمی	رسمی/غیررسمی	نهادهای زمینه‌ساز تکوین، تقویت یا تضعیف سرمایه اجتماعی را فراهم می‌آورد.
رویکرد هم‌افزایی	ترکیب عناصر شبکه‌ای و نهادی با رویکرد سیاست‌محور	میانی/کلان	تعامل نهادها با شبکه‌های اجتماعی، کارآیی نهادی، اعتماد اجتماعی	پیوندی، ارتباطی، نهادی	تحلیل همزمان سازمان‌های رسمی و غیررسمی در ایجاد نتایج مثبت اجتماعی.

علاوه بر این، برخی از متأملان در سپهر سرمایه اجتماعی، دسته‌بندی‌های بدیلی از رهیافت‌های سرمایه اجتماعی را ارائه نموده‌اند. رکوننا^۱ (۲۰۰۳) بر سه ساحت متمایز:

1. Requena

شبکه‌های اجتماعی، کنش جمعی نهادمند و اعتماد میان‌فردی تأکید دارد (Schuller, Baron & Field, 2000: 19). در سوی دیگر، به‌طور خاص بورديو با تمرکز بر سازوکارهای قدرت، کلمن با برجسته‌سازی نقش اعتماد و پاتنام با تأکید بر مشارکت مدنی، قرائت خاص خود را از سرمایه اجتماعی صورت‌بندی کرده‌اند (Bhagat, S., & Kim, 2023: 1198). با این حال، چارچوب چهارگانه وولکاک^۱ و نارایان^۲ از انسجام تحلیلی بیشتری برخوردار بوده و ابعاد متعدد سرمایه اجتماعی را به‌طور یکپارچه و سیاست‌پذیر بازنمایی می‌کند.

در یکی از فراگیرترین چارچوب‌های مفهومی در تبیین سرمایه اجتماعی، سه ساحت ساختاری^۳، ادراکی^۴ و انسجامی^۵ قابل تمایز است؛ این طبقه‌بندی نخستین بار توسط ناهاپیت^۶ و گوئشال^۷ پیشنهاد شد (Claridge, 2018). بعد ساختاری بر پیوندهای عینی شبکه‌های اجتماعی، بعد ادراکی معطوف به سازه‌های ذهنی همچون؛ هنجارها و اعتماد و بعد انسجامی معطوف به کیفیت و تداوم مناسبات اجتماعی است. به‌طوری‌که در راستای تمایزبخشی‌های تکمیلی، پاتنام از سه گفتمان روابط پیوندی^۸، پل‌زننده^۹ و اتصال‌دهنده^{۱۰} یاد می‌نماید (Woolcock & Narayan, 2000) که به‌ترتیب به تعاملات میان خرده‌گروه‌های همگن، پیوندهای میان‌گروهی در بستری ناهمگن و ارتباطات عمودی با نهادها اطلاق می‌گردد (Putnam, 2000). این تمایزات، در تحلیل ظرفیت‌های سرمایه اجتماعی در جهت کنش جمعی، توزیع منابع و تأثیرگذاری ساختاری بر پیش‌های اجتماعی، واجد اهمیت نظری مضاعف‌اند (Rangaswamy & Batra, 2025). بدین سان تداوم مفاهیم سرمایه اجتماعی در سه ساحت تحلیلی قابل تمییز است: سطح خرد^{۱۱} که مشتمل بر تعاملات میان‌فردی و روابط تعبیه‌شده در شبکه‌های اولیه است؛ سطح میانی^{۱۲} که به پیش‌های اجتماعی درون گروه‌ها و اجتماعات محلی ناظر است و سطح کلان^{۱۳} که به ساختارهای گسترده‌تری چون

1. Woolcock
2. Narayan
3. Structural
4. Cognitive
5. relational
6. Janine Nahapiet
7. Janine Nahapiet
8. Bonding
9. Bridging
10. Linking
11. Micro
12. Meso
13. Macro

ملت‌ها، نهادها و اقلیم‌های فرهنگی اشاره دارد (Nesbitt & el, 2024). این تفکیک سطوح، ناظر بر هم‌پوشانی روابط اجتماعی با بسترهای ساختاری و محیطی است که در آن سرمایه اجتماعی، واجد لایه‌های فردی و جمعی بوده و در مقیاس‌های متنوعی از پیوند، معنا می‌یابد.

نقد رویکردهای کلاسیک سرمایه اجتماعی و لزوم چرخش به سوی مفهومی سیال

اغتشاش مفهومی و استعاره مبهم

توسعه به‌عنوان فرایندی چندبعدی شامل تغییرات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی تعریف شده است؛ نگاهی که می‌تواند فهم نوسازی در جوامع غیرغربی، از جمله ایران را تسهیل کند (صالحی، ۱۳۹۸). رویکردهای کلاسیک به سرمایه اجتماعی، از همان بدو تکوین، با بحران مفهومی مزمنی مواجه بوده‌اند که تاکنون نیز دامن‌گیر بنیان‌های معرفتی آن‌ها باقی مانده است. در این قرائت‌ها، سرمایه اجتماعی به‌صورتی شتاب‌آلود به‌مثابه «ذخیره‌ای از مناسبات اجتماعی منتج به منافع» تلقی شده، بسان تعریفی که علی‌رغم شمول ظاهری، از تمایزگذاری معرفتی میان علل، ساختارها و پیامدهای این مناسبات غافل مانده است. (Claridge, 2018) و (Fine, 2001) تصریح می‌کنند که سرمایه اجتماعی نه سرمایه به معنای اقتصادی آن است، نه وجهی اصالتاً اجتماعی دارد و نه برخوردار از بنیان‌های منسجم نظری است؛ بلکه بیشتر کنایه‌ای التقاطی است که به‌منزله پوششی مفهومی، مؤلفه‌های پراکنده‌ای همچون اعتماد، مشارکت، شبکه و انسجام را بی‌هیچ انسجام روش‌مند در کنار هم قرار می‌دهد. این خصیصه، بستر تفسیرهای سطح‌نگر، بهره‌برداری‌های ابزاری و استنتاجات قیاسی نارسا را فراهم ساخته، به‌گونه‌ای که در بسیاری موارد، بی‌هیچ تمایزی میان علت و معلول، سرمایه اجتماعی هم‌زمان در جایگاه منشأ، ساختار و پیامد قرار می‌گیرد. این التقاط مفهومی، نه فقط روابط منطقی میان مفاهیم را مخدوش می‌سازد، بلکه فرایند نظریه‌پردازی را به سطحی استعاری و نامنسجم تقلیل می‌دهد.

در این راستا، مفهوم سرمایه اجتماعی سیال به‌منزله پاسخی به بحران‌های مفهومی کلاسیک، بر اهمیت روابط انسانی و بسترهای فرهنگی-اجتماعی تأکید دارد. این رویکرد، برخلاف برداشت‌های ایستا و کمی از سرمایه اجتماعی، تلاش می‌کند تا پیچیدگی‌های واقعی تعاملات اجتماعی را که در بسترهای فرهنگی و میراث ناملموس شکل می‌گیرند، منعکس سازد (Portes, 2024). سرمایه اجتماعی سیال، به‌جای نگاه ابزاری و سطحی به عناصر تشکیل‌دهنده روابط اجتماعی، بر درک عمیق‌تر از فرآیندهای

فرهنگی، مشارکت‌های محلی و انسجام اجتماعی تأکید می‌کند (Claridge, 2018, Fine, 2001). این نگاه، با رویکردهای کلاسیک که عمدتاً به کمی‌سازی و مدل‌سازی ساده‌انگارانه روابط اجتماعی بسنده کرده‌اند، متفاوت است و بستر لازم برای توسعه نظریه‌های بومی و مرتبط با میراث فرهنگی را فراهم می‌سازد.

اغتشاش مفهومی و استعاره مبهم

برجسته‌ترین خاستگاه انتقادی در تحلیل‌های کلاسیک، کم‌توجهی به موقعیت‌مندی فرهنگی، سیاسی و تاریخی کنشگران است (Fine, 2001). چنانکه، اغلب سرمایه اجتماعی را در چارچوبی ایستا و منفرد تحلیل نموده‌اند و از درک ماهیت تعاملی، متحول و زمینه‌مند آن ناتوان مانده‌اند. در نتیجه، از بازتاب پویایی‌های اجتماعی درون جوامع متکثر و ناهمگون غفلت شده است (Mayer, 2003). یکی از انتقادات بنیادین دیگر، بحران در سنجش و استنتاج در پژوهش‌های تجربی است. شاخص‌هایی نظیر نرخ مشارکت در انجمن‌ها یا سطوح ارتکاب جرائم، به‌جای آنکه بازنمایانده سرمایه اجتماعی باشند، خود متغیرهای وابسته‌ای‌اند که نمی‌توانند به‌درستی میزان سرمایه اجتماعی را تبیین نمایند (Engbers, Thompson & Slaper, 2017). این تقلیل‌گرایی روش‌شناختی، پژوهش‌ها را به دام استنتاجات دایره‌ای و تفاسیر غیرعالی می‌کشانند، به‌طوری‌که سرمایه اجتماعی صرفاً از خلال پیامدهایش بازشناخته می‌شود (Mishi, Sibanda, & Anakpo, 2023). در این میان، مشارکت به‌عنوان مفهومی فراتر از شاخص‌های ساده، نه‌فقط حضوری عددی در فرایندهای جمعی است، بلکه بازتابی از شکوفایی شأن انسانی، آگاهی اجتماعی و همبستگی اصیل در دل بسترهای فرهنگی و اجتماعی است؛ بدین‌سان مشارکت به‌مثابه ظرفی انعطاف‌پذیر، هم‌زاد توسعه و نمود پیچیده تعاملات چندلایه انسانی است (مهری، ۱۴۰۳).

افزون‌بر این، نادیده‌انگاری جنبه‌های فرهنگی و زمینه‌ای مشارکت، موجب شده است تا پژوهش‌های تجربی، اغلب به سنجش‌های کمی و سطحی بسنده نمایند، بدون آنکه به پویایی‌های عمیق‌تر تعاملات اجتماعی و شکل‌گیری سرمایه اجتماعی واقعی در بسترهای فرهنگی توجه کنند. در این رویکردها، مشارکت صرفاً به‌صورت حضور عددی و آماری افراد در عرصه‌های اجتماعی یا نهادها تقلیل یافته، درحالی‌که در واقعیت، مشارکت امری چندلایه و متأثر از هویت‌های اجتماعی، باورهای فرهنگی و تجربه‌های زیسته است؛ بنابراین، ضرورت دارد تحلیل‌های سرمایه اجتماعی از سطح شاخص‌های ساده عبور کرده و به کاوش در لایه‌های پنهان تعاملات انسانی بپردازند تا

ابعاد واقعی و سیال این سرمایه را آشکار سازند.

چالش واژگان و نادیده‌انگاری سویه‌های منفی

کاربست اصطلاح «سرمایه» در این نظریه، فارغ از خصایصی نظیر قابلیت تملک، انباشت‌پذیری یا بهره‌برداری اقتصادی، محل تأملات چالش‌برانگیز است (Schill & Hendricks, 2024). برخلاف سرمایه اقتصادی یا انسانی، سرمایه اجتماعی واجد ماهیتی غیرقابل انتقال و فاقد کارکرد بازاری است که آن را از مفهوم کلاسیک سرمایه متمایز می‌سازد (Murgaš, Tirpáková & Petrovič, 2024). همین امر باعث شده سرمایه اجتماعی نه‌تنها در حوزه مفهومی، بلکه در تحلیل اقتصادی نیز با چالش‌های بنیادین روبه‌رو شود.

در اغلب رهیافت‌های کلاسیک، سرمایه اجتماعی ماهیتی ذاتاً فضیلت‌مدار تلقی شده و از تأثیرات مخرب آن در بازتولید تبعیض، انسداد گروهی و طرد اجتماعی چشم‌پوشی گردیده است (Zajko, 2021). درحالی‌که ساختارهای مبتنی بر پیوندهای درون‌گروهی می‌توانند به فرقه‌گرایی، تقویت سلطه و کاهش سرمایه ارتباطی منجر شوند. در این میان، نظریه ساخت‌یابی‌گیدنز تأکید می‌کند که ساختارهای اجتماعی صرفاً قالب‌هایی ایستا نیستند، بلکه حاصل بازتولید مداوم کنش‌های انسانی‌اند. این دیدگاه، امکان تحلیل پویاتر و پیچیده‌تر سرمایه اجتماعی را فراهم می‌کند و نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی صرفاً فضیلت‌محور نیست، بلکه می‌تواند بازتولیدگر تبعیض، انسداد و طرد اجتماعی نیز باشد (حاجی احمدی و ملکیان، ۱۴۰۴).

سرمایه اجتماعی، برخلاف تصور ایستا و تک‌بعدی، در بسترهای فرهنگی، زمانی و مکانی متنوع، واجد سیالیت و چندلایگی است. این سرمایه نه‌تنها محصول کنش‌های فردی و جمعی، بلکه زاینده تعاملات ساختاری و نهادی است که در طول زمان شکل گرفته و دگرگون می‌شود. به بیان دیگر، سرمایه اجتماعی همانند جریانی زنده و پویا، در تعامل با تغییرات محیطی، الگوهای نوینی از همبستگی، اعتماد و حتی طرد و تبعیض را بازآفرینی می‌کند. این دگرگونی‌های پی‌درپی، سرمایه اجتماعی را از چارچوب‌های بسته و قابل پیش‌بینی جدا کرده و آن را به عنصری سیال و تطبیق‌پذیر بدل ساخته‌اند؛ عنصری که نه‌تنها همبستگی و اعتماد، بلکه سویه‌های منفی و بازدارنده‌ای نیز در دل خود دارد.

گذار به سرمایه اجتماعی سیال

نقدهای پیش گفته، ضرورت مفهومی سازی بدیلی از سرمایه اجتماعی را گوشزد می نمایند. نظریه «سرمایه اجتماعی سیال» برآمده از همین ضرورت است؛ مدلی که با عبور از جمود ساختاری و دیدگاه های ایستا، سرمایه اجتماعی را به مثابه پدیده ای انعطاف پذیر، بسترگرا، تعامل محور، چندلایه و در حال تغییر^۱ می کند.

در این چارچوب، روابط اجتماعی نه ایستا، بلکه در حال تحول و درهم تنیده با حافظه فرهنگی، زمینه های بومی، تجربه های زیسته و تحولات تاریخی درک می شوند. برخلاف مدل های کلاسیک که سرمایه اجتماعی را صرفاً امری مثبت و فضیلت مدار می دانستند، این نظریه به ابعاد متناقض و چندگانه آن نیز توجه دارد؛ به طوری که هم زمان می تواند موجب انسجام و همبستگی و نیز تولید انسداد، تبعیض و بازتولید نابرابری شوند.

سرمایه اجتماعی سیال مجموعه ای از مؤلفه های مرتبط است که در بسترهای اجتماعی، فرهنگی و تاریخی به طور مداوم تغییر می کنند، از جمله:

اعتماد اجتماعی: شامل سطوح بین فردی، نهادی و بین گروهی است که ماهیتی پویا و زمینه ای دارد و می تواند در مواجهه با تحولات محیطی افزایش یا کاهش یابد. مشارکت جمعی: چه در قالب کنش های خودجوش محلی و چه شکل های سازمان یافته تر، نقش مهمی در تقویت یا تضعیف سرمایه اجتماعی ایفا می نماید. حافظه فرهنگی و تجربه زیسته: پیوندی ناگسستنی میان سرمایه اجتماعی و سنت ها، آیین ها، خاطرات نسلی و تجربیات روزمره برقرار می کند و این سرمایه را چندلایه و ریشه دار می سازد.

پویایی زمینه ای: تغییرپذیری سرمایه اجتماعی را تحت تأثیر عوامل فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و تاریخی نشان می دهد؛ زمینه هایی که مستقیماً الگوهای کنش اجتماعی را شکل می دهند.

ابعاد هنجاری و اخلاقی: قواعد ارزشی و هنجارهای جمعی که ضمن حمایت از همبستگی، می توانند محدودیت ها و انسدادهای اجتماعی نیز ایجاد کنند.

نابرابری و قدرت: روابط قدرت درون شبکه ها را بازتاب و نشان می دهد چگونه سرمایه اجتماعی می تواند همبستگی و اعتماد و هم زمان طرد و تبعیض را بازتولید کند. زمان بندی و تغییر: نشان دهنده سیالیت و پویایی سرمایه اجتماعی در مواجهه با

تغییرات سریع محیطی و اجتماعی است.

بدین سان، تنها با چنین چارچوبی است که می‌توان پیچیدگی‌های فرهنگی معاصر، مانند بازتعریف هویت، بازآرایی حریم اجتماعی و مواجهه با چالش‌های مدرنیته را در سیاست‌گذاری‌های حفاظتی به‌درستی شناخت. از این رو، نظریه سرمایه اجتماعی سیال، با تأکید بر تعامل پویای کنش‌ها و ساختارها، سرمایه اجتماعی را نه صرفاً مجموعه‌ای از پیوندها و اعتمادهای ایستا، بلکه جریان‌ی زنده و در حال تحول در بسترهای تاریخی، فرهنگی و نهادی تحلیل می‌کند.

تعریف و عملیاتی‌سازی مفهوم سرمایه اجتماعی سیال

مفهوم «سرمایه اجتماعی سیال» تلاشی برای عبور از برداشت‌های ایستا و ساختارگرا از سرمایه اجتماعی (Putnam, 2000) و تأکید بر پویایی، زمان‌مندی و زمینه‌مندی روابط اجتماعی است. در این رویکرد، سرمایه اجتماعی فرایندی انعطاف‌پذیر و در حال بازآفرینی است که پیوسته با تغییر شرایط اجتماعی و فرهنگی بازتعریف می‌شود. بدین سان، در مقایسه با رویکرد کلاسیک، سه تمایز اصلی قابل طرح است:

اعتماد: در رویکرد کلاسیک نهادی و پایدار است؛ در سرمایه اجتماعی سیال، موقتی، موقعیتی و وابسته به شرایط خاص.

مشارکت: در رویکرد کلاسیک ساختاریافته و رسمی است؛ در سرمایه اجتماعی سیال، انعطاف‌پذیر، مقطعی و زمینه‌ای.

شبکه‌ها: در رویکرد کلاسیک نسبتاً پایدارند؛ در سرمایه اجتماعی سیال، دائماً بازسازی می‌شوند و مرزهای گروهی متغیرند.

بنابراین در راستای عملیاتی‌سازی این مفهوم در پژوهش حاضر، چهار شاخص اصلی در نظر گرفته شد:

۱. زمان‌مندی و تغییرپذیری (سنجش تغییر اعتماد و مشارکت در موقعیت‌های متفاوت).

۲. انعطاف‌پذیری شبکه‌ها (توانایی ورود و خروج اعضا به شبکه‌های اجتماعی محلی).

۳. بازتولید فرهنگی (چگونگی استمرار آیین‌ها و حافظه جمعی همراه با تغییر).

۴. مرزبندی متغیر گروهی (تغییر در مرزهای درون‌گروهی و برون‌گروهی بسته به شرایط اجتماعی).

جهت وضوح مفهومی و تمایزگذاری نظری، ضروری است تفاوت‌های اصلی میان

رویکرد کلاسیک و رویکرد سیال در قالب یک مقایسه ساختاری تبیین شود (جدول ۲). همان‌گونه که در رویکرد کلاسیک، سرمایه اجتماعی به‌مثابه مجموعه‌ای نسبتاً پایدار از اعتماد نهادی‌شده، مشارکت ساختاریافته و شبکه‌های ثابت تحلیل می‌شود؛ رویکرد سیال آن را پدیده‌ای پویا، وابسته به زمینه و در حال بازتعریف مستمر می‌داند.

جدول ۲. مقایسه ابعاد سرمایه اجتماعی در رویکرد کلاسیک و رویکرد سیال.

بعد	سرمایه اجتماعی در رویکرد کلاسیک	سرمایه اجتماعی در رویکرد سیال
اعتماد	پایدار، نهادی‌شده و مبتنی بر قواعد رسمی	موقعیتی، موقتی و وابسته به شرایط زمینه‌ای
مشارکت	ساختاریافته، سازمان‌یافته و در قالب نهادهای رسمی	انعطاف‌پذیر، مقطعی و شکل‌گرفته در بستر موقعیت‌های خاص
شبکه‌های اجتماعی	نسبتاً ثابت، دارای مرزهای مشخص و قابل ترسیم	متغیر، بازتعریف‌شونده و با مرزهای سیال و نفوذپذیر
فرهنگ و حافظه تاریخی	تداوم‌یافته و با ثبات نسبی در طول زمان	بازتولیدشونده همراه با تغییر و انطباق با شرایط نوین

پیشینه تجربی

در دهه اخیر، پژوهش‌ها در حوزه جامعه‌شناسی فرهنگی و مطالعات میراث فرهنگی، به‌طور فزاینده‌ای به بازاندیشی نقش سرمایه اجتماعی در فرایندهای صیانت و بازتولید میراث فرهنگی ناملموس پرداخته‌اند. سرمایه اجتماعی در این رویکردها نه تنها به‌عنوان متغیری مکمل، بلکه به‌مثابه بنیانی برای بازآفرینی سیاست‌های فرهنگی در سطوح محلی، ناحیه‌ای و فراملی نقش ایفا می‌کند (Čeginskas & Lähdesmäki, 2023).

مطالعات (Bortolotto, 2025) نشان داده‌اند که تأکید بر ابعاد تعاملی و زمینه‌محور سرمایه اجتماعی، به‌ویژه در بستر جوامع محلی، زمینه‌ساز شکل‌گیری الگوهای مشارکت چندسطحی و تقویت اعتماد نهادی شده است. این یافته‌ها همسو با نتایج پژوهش احمدی و آفتابی (۱۴۰۱) هستند که بر ضرورت بازساخت شبکه‌های اجتماعی با محوریت سرمایه اجتماعی و پیوند آن با ساختارهای سیاست‌گذاری کارآمد در قلمرو میراث فرهنگی ناملموس تأکید دارند.

علاوه بر این، یافته‌های شفيعی و همکاران (۱۴۰۲) نشان داده‌اند که ارتقای مؤلفه‌های بنیادین تعاملات اجتماعی و اعتماد بین‌نسلی، تأثیری عمیق و معنادار بر استمرار انتقال میراث فرهنگی برجای می‌گذارد. در همین راستا، پژوهش (Tavares, Alves & Vásquez, 2021) حاکی از آن است که تحلیل سرمایه اجتماعی در پیوند با

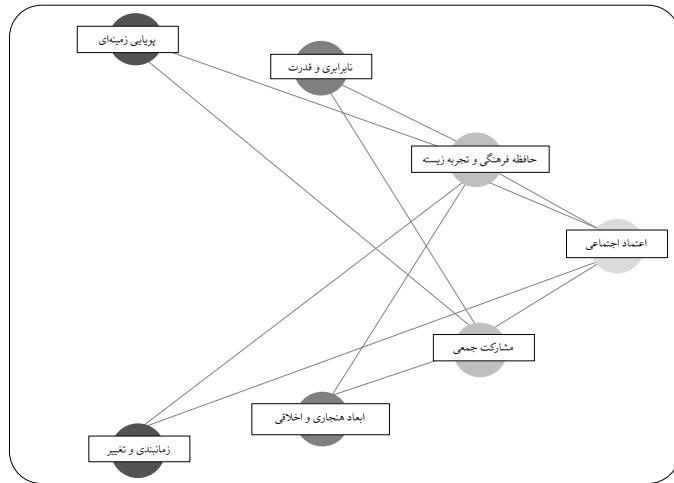
ویژگی‌های بوم‌سازگار، می‌تواند به ارتقای تاب‌آوری فرهنگی در مواجهه با چالش‌های مدرنیته منجر شود.

این جهت‌گیری‌ها نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی به‌مثابه مقوله‌ای پویا، چندلایه و زمینه‌محور، در بازاریابی منظومه سیاست‌های حفاظتی معاصر نقش بسزایی ایفا می‌کند. نظریه سرمایه اجتماعی سیال که در این پژوهش مطرح شده است، در همین راستا بر تعامل پویای کنش‌ها و ساختارها تأکید دارد و سرمایه اجتماعی را نه به‌گونه‌ای ایستا، بلکه به‌عنوان فرایندی در حال تحول و متأثر از عوامل زمینه‌ای و اجتماعی تحلیل می‌کند. این رویکرد می‌تواند به تکوین گفتمان‌های نوین در حوزه سیاست‌گذاری‌های حفاظتی و فرهنگی منجر شود.

مدل مفهومی

این پژوهش، سرمایه اجتماعی سیال را به‌عنوان فرایندی پویا و چندوجهی می‌نگرد که در آن مؤلفه‌های ساختاری و فرهنگی در تعامل پیچیده و مستمر با یکدیگر قرار دارند. در این چارچوب، «پویایی زمینه‌ای» و «زمان‌مندی و تغییر» به‌عنوان نیروهای محرک زمینه‌ای، شرایط و محدودیت‌های محیطی را شکل می‌دهند و بر نحوه شکل‌گیری و تحول سرمایه اجتماعی تأثیرگذار هستند. همچنین، «نابرابری و قدرت» و «ابعاد هنجاری و اخلاقی» به‌عنوان مؤلفه‌های ساختاری و ارزش‌محور، کنش‌ها و تعاملات اجتماعی را تنظیم کرده و سطوح مشارکت و اعتماد در شبکه‌های اجتماعی را تعیین می‌کنند.

در این میان، «حافظه فرهنگی و تجربه زیسته» و «مشارکت جمعی» به‌مثابه فرایندهای واسطه‌ای، پیوندهای اجتماعی را تقویت یا تضعیف می‌کنند و نهایتاً منجر به شکل‌گیری یا کاهش اعتماد اجتماعی به‌عنوان سرمایه اجتماعی سیال می‌شوند. این رویکرد ساختاری و فرایندی امکان تحلیل عمیق چگونگی تأثیر متغیرهای زمینه‌ای و ساختاری بر کنش‌های جمعی و احساس اعتماد را در بستر تاریخی و فرهنگی هر جامعه فراهم می‌آورد و پیچیدگی‌های سرمایه اجتماعی را به‌صورت سیال و پویا نشان می‌دهد (شکل ۱).

شکل ۱. مدل مفهومی سرمایه اجتماعی سیال و ارتباطات ساختاری، فرهنگی و فرایندی مؤلفه‌های آن (منبع: یافته‌های تحقیق).

مدل مفهومی، سرمایه اجتماعی سیال را به‌عنوان یک فرایند پویا و چندوجهی نمایش می‌دهد که در آن مؤلفه‌های ساختاری و فرهنگی در تعامل پیچیده و مستمر با یکدیگر قرار دارند. بخش سمت چپ مدل، متشکل از «پویایی زمینه‌ای» و «زمان‌مندی و تغییر» به‌عنوان نیروهای محرک زمینه‌ای عمل می‌نمایند و شرایط و محدودیت‌های محیطی را شکل می‌دهند. چنانکه بر نحوه شکل‌گیری، تحول و پویایی سرمایه اجتماعی تأثیرگذار هستند.

«نابرابری و قدرت» و «ابعاد هنجاری و اخلاقی» به‌عنوان مؤلفه‌های ساختاری و ارزش‌محور، کنش‌ها و تعاملات اجتماعی را تنظیم کرده و میزان مشارکت و اعتماد را در شبکه‌های اجتماعی تعیین می‌کنند. این مؤلفه‌ها نشان‌دهنده چارچوب قوانین، ارزش‌ها و ساختارهای قدرت اجتماعی هستند که بر رفتارهای فردی و جمعی اثرگذارند. فرایندهای واسطه‌ای شامل «حافظه فرهنگی و تجربه زیسته» و «مشارکت جمعی»، نقش کانال‌هایی را ایفا می‌کنند که از طریق آن‌ها پیوندهای اجتماعی تقویت یا تضعیف می‌شوند. این مؤلفه‌ها بیانگر نحوه تأثیرگذاری فرهنگ مشترک و تجربیات تاریخی بر شکل‌گیری و پایداری اعتماد اجتماعی می‌باشند.

درنهایت، «اعتماد اجتماعی» به‌مثابه محصول نهایی و دستاورد محوری این فرایندهای پیچیده در چارچوب مدل حاضر، صرفاً پیامد تعامل مؤلفه‌های ساختاری و فرهنگی نیست، بلکه به‌عنوان سرمایه‌ای سیال و متحرک، نقش فعالی در تداوم و تقویت پویایی روابط اجتماعی ایفا می‌نماید.

روش پژوهش

پژوهش حاضر با غایت تبیین نظریه «سرمایه اجتماعی سیال» در بستر میراث فرهنگی ناملموس، مبتنی بر رویکرد تحقیق آمیخته طراحی شده است. اتخاذ این رویکرد، پاسخی است به اقتضائات هم‌نهادی سطوح تفسیری - زیسته، روایت‌های بومی و داده‌های کمی و بستری چندوجهی، بسترگرا و کنش‌محور را برای واکاوی عمیق ساختارهای پدیده مورد مطالعه فراهم می‌آورد.

در بخش کیفی، با تأکید بر غنای تجارب زیسته و پیچیدگی تعاملات فرهنگی، رویکرد خودمردم‌نگاری به کار گرفته شد. این روش، با بهره‌گیری از روایت‌نگاری دقیق و مشاهده مشارکتی، امکان واکاوی لایه‌های پنهان معانی در ساختار اجتماعی سرمایه فرهنگی را در قالب تحلیلی ژرف‌ساختی و مفهومی فراهم کرد.

داده‌های کیفی با استفاده از تکنیک تحلیل مضمون (محتوا)^۱ به صورت کدگذاری متمرکز بر مؤلفه‌های نظری استخراج و تبیین شدند و فرایند آن شامل مراحل کدگذاری باز، محوری و انتخابی بود که به سنجش شاخص‌های سرمایه اجتماعی سیال منجر شد. فرایند تحلیل داده‌های کیفی شامل سه مرحله کدگذاری بود:

کدگذاری باز: استخراج مفاهیم اولیه از مشاهدات و مصاحبه‌ها بدون پیش‌فرض، با تمرکز بر نشانه‌های سیالیت در اعتماد، مشارکت و شبکه‌ها.

کدگذاری محوری: پیوند دادن کدهای مرتبط و شناسایی روابط علی و زمینه‌ای میان مفاهیم، برای برجسته کردن مؤلفه‌های اصلی سرمایه اجتماعی سیال.

کدگذاری انتخابی: شکل‌دهی به مضامین نهایی که پویایی، زمان‌مندی و زمینه‌مندی روابط اجتماعی را در بستر میراث فرهنگی بازنمایی می‌کنند.

در این مرحله، نقل‌قول‌های دقیق و مستند از شرکت‌کنندگان برای پشتیبانی از مضامین به کار گرفته شد و هر مؤلفه مفهومی به یک یا چند شاخص عملیاتی مرتبط شد.

در بخش کمی، پرسشنامه‌ای ساختاریافته مبتنی بر مقیاس پنج‌گزینه‌ای لیکرت تدوین شد. ۴۸ گویه پرسشنامه براساس یافته‌های کیفی و مرور انتقادی ادبیات نظری طراحی شد و چهار شاخص اصلی سرمایه اجتماعی سیال را سنجید:

۱. زمان‌مندی و تغییرپذیری: سنجش تغییر اعتماد و مشارکت در موقعیت‌های

متفاوت.

سرمایه اجتماعی سیال: چارچوبی نوین برای تحلیل رابطه محور [...] ۱

۲. انعطاف‌پذیری شبکه‌ها: توانایی ورود و خروج اعضا به شبکه‌های اجتماعی محلی.

۳. بازتولید فرهنگی: استمرار آیین‌ها و حافظه جمعی همراه با تغییرات محیطی.

۴. مرزبندی متغیر گروهی: تغییر در مرزهای درون‌گروهی و برون‌گروهی بسته به شرایط اجتماعی.

نمونه‌گیری هدفمند شامل صد نفر از خبرگان، متخصصان و اعضای هیئت علمی حوزه میراث فرهنگی بود که پس از حذف پرسشنامه‌های ناکامل، ۸۳ پاسخ معتبر جهت تحلیل نهایی باقی ماند. پایایی ابزار اندازه‌گیری با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ برابر با ۰/۸۸ تأیید شد که نشانگر انسجام درونی مطلوب است:

۱. رابطه محاسبه ضریب آلفای کرونباخ

$$\alpha = \frac{N}{N-1} \left(1 - \frac{\sum_{i=1}^N \sigma_i^2}{\sigma_T^2} \right)$$

N = تعداد گویه‌ها (پرسش‌ها)

$\sum \sigma_i^2$ = واریانس کل آزمون

σ_T^2 = واریانس هر گونه

تحلیل داده‌ها

تحلیل کمی: نرمال بودن داده‌ها با آزمون‌های کولموگروف-اسمیرنوف و شاپیرو-ویلک بررسی شد. برای متغیرهای نرمال از ضریب همبستگی پیرسون و برای متغیرهای غیر نرمال از ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شد. تحلیل رگرسیون خطی چندگانه جهت بررسی اثر متغیرهای مستقل بر وابسته انجام شد.

تحلیل ساختاری: تحلیل عاملی تأییدی (CFA) برای اعتبارسنجی سازه‌ها و مدل‌سازی معادلات ساختاری (SEM) برای آزمون جامع روابط علت و معلولی میان مؤلفه‌ها در نظر گرفته شد. نتایج آن در بخش یافته‌ها یا بحث ارائه خواهد شد. تحلیل تفاوت گروه‌ها: آزمون t مستقل و ANOVA برای مقایسه میانگین‌ها در گروه‌های فرعی (جنسیت، سن، سطح تحصیلات) انجام شد.

این ترکیب منسجم از تحلیل‌های کمی و کیفی، امکان عملیاتی‌سازی و سنجش شاخص‌های سیالیت سرمایه اجتماعی را فراهم کرده و یافته‌ها را در چارچوب نظریه «سرمایه اجتماعی سیال» مبتنی بر پویایی، زمینه‌مندی و تعامل محوری به‌طور دقیق تبیین می‌کند.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های این پژوهش با هدف تبیین نظریه «سرمایه اجتماعی سیال» در بستر میراث فرهنگی ناملموس، در دو بخش کیفی و کمی ارائه می‌شود. این تقسیم‌بندی نه تنها ماهیت آمیخته پژوهش را منعکس می‌کند، بلکه امکان تحلیل جامع و چندلایه‌ای پدیده مورد مطالعه را فراهم می‌سازد.

در بخش کیفی، تمرکز بر واکاوی عمیق معانی و مضامین پنهان در تجارب زیسته، روایت‌ها و تعاملات بومی است. استفاده از روش خودمردم‌نگاری و تحلیل مضمون، روایتی غنی از پویایی‌های فرهنگی و اجتماعی سرمایه اجتماعی ارائه می‌دهد. این یافته‌ها، بر پایه روایت‌های تفسیری و مشاهده مشارکتی، سطوح مختلف معانی و شبکه‌های اجتماعی بومی را آشکار می‌سازند.

در بخش کمی، بر تحلیل روابط آماری میان مؤلفه‌های نظری تأکید شده است. این بخش با استفاده از پرسشنامه ساختاریافته و ابزارهای آماری، یافته‌های کیفی را آزمون‌پذیر و تعمیم‌پذیر می‌سازد. تحلیل داده‌های کمی از طریق آزمون‌های آماری، نه تنها الگوهای روابط کمی را مشخص می‌کند، بلکه استحکام مدل نظری و سازه‌های تحقیق را نیز ارزیابی می‌نماید.

ترکیب این دو رویکرد، تصویری چندوجهی و کامل از سرمایه اجتماعی سیال در بستر میراث فرهنگی ارائه می‌دهد که هم‌زمان از عمق کیفی و گستره کمی بهره‌مند است.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های کیفی این پژوهش از طریق جمع‌آوری داده‌های حاصل از مشاهده مشارکتی، یادداشت‌های میدانی و روایت‌های مستند گردآوری شده‌اند. تحلیل این داده‌ها بر مبنای رویکرد تحلیل مضمون و طی سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی صورت گرفت:

کدگذاری باز: تمامی واحدهای معنایی موجود در داده‌ها بدون پیش‌داوری شناسایی شدند. نمونه کدها شامل عباراتی همچون «شبکه‌های محلی اعتماد»، «انتقال شفاهی مهارت‌ها»، «انعطاف‌پذیری فرهنگی در بحران‌ها» و «روایت‌های هویت‌ساز» بود. این مرحله نشان‌دهنده تمرکز بر ویژگی سیال سرمایه اجتماعی و تعاملات پویا در سطح بومی است.

کدگذاری محوری: کدهای مرتبط در دسته‌های مفهومی وسیع‌تر ترکیب شدند.

به عنوان مثال، «شبکه‌های محلی اعتماد» و «همکاری بومی» تحت مقوله «تعامل پویا و چندلایه» قرار گرفتند؛ همچنین کدهای «انعطاف‌پذیری فرهنگی» و «تاب‌آوری اجتماعی» ذیل «بسترگرایی و انعطاف‌پذیری» سازماندهی شدند. این مرحله ارتباط میان مفاهیم و زمینه‌های فرهنگی را روشن می‌کند.

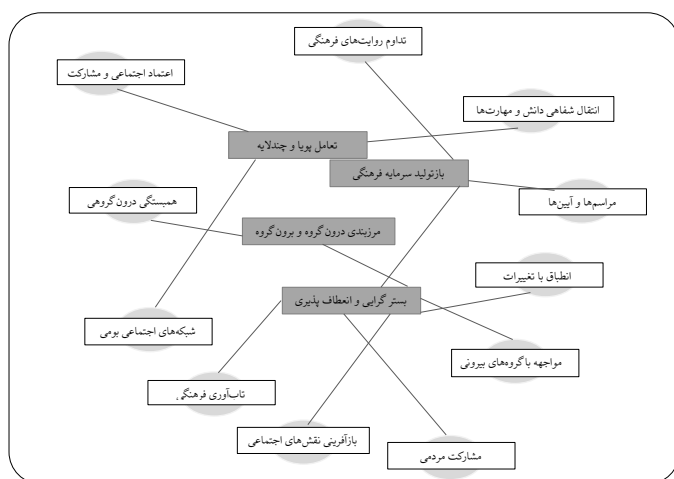
کدگذاری انتخابی: مقوله‌های اصلی برای ساختاردهی یافته‌ها و ارائه یک مدل مفهومی کلی، در قالب مضامین نهایی سرمایه اجتماعی سیال شکل گرفتند. این مضامین نمایانگر ابعاد پویای تعامل اجتماعی، بازتولید فرهنگی، انعطاف‌پذیری و مرزبندی‌های هویتی در بستر میراث فرهنگی ناملموس هستند. در این مرحله، نقل قول‌های دقیق و مستند شرکت‌کنندگان برای پشتیبانی از مضامین به کار گرفته شد و هر مضمون به شاخص یا سنججه عملیاتی مرتبط شد (جدول ۳).

جدول ۳. مضامین اصلی و شاخص‌های عملیاتی سرمایه اجتماعی سیال (منبع: یافته‌های تحقیق).

مضمون اصلی	زیر مضمون	شاهد روایی (نقل قول)	شاخص عملیاتی مرتبط
تعامل پویا و چندلایه	شبکه‌های اجتماعی بومی	«ما همواره از وضعیت یکدیگر آگاهیم و در لحظات دشوار، به یاری هم می‌شتابیم.»	انعطاف‌پذیری شبکه‌ها
تعامل پویا و چندلایه	انتقال شفاهی مهارت‌ها	«مهارت‌ها و آداب سنتی، از طریق گفت‌وگو و آموزش مستقیم، نسل به نسل منتقل می‌شوند.»	انعطاف‌پذیری شبکه‌ها/ مشارکت جمعی
بازتولید سرمایه فرهنگی	استمرار حضور نسلی	«در آیین‌ها و مراسم فرهنگی، کلیه نسل‌ها از کهن‌سالان تا جوانان حضور دارند و نقش خود را ایفا می‌کنند.»	بازتولید فرهنگی
بسترگرایی و انعطاف‌پذیری	انطباق با تغییرات	«ما با تغییرات زمانه تطبیق می‌یابیم، اما اصول فرهنگی و سنت‌های دیرینه خود را همچنان حفظ می‌کنیم.»	زمان‌مندی و تغییرپذیری
مرزبندی درون‌گروه و برون‌گروه	انسجام و همبستگی گروهی	«در مواجهه با مشکلات و بحران‌ها، ما همبسته می‌شویم و روحیه همکاری و اتحاد را تقویت می‌کنیم.»	مرزبندی متغیر گروهی

بدین‌سان، یافته‌های کیفی پژوهش نشان می‌دهد سرمایه اجتماعی سیال در بستر میراث فرهنگی ناملموس از چهار مضمون اصلی: «تعامل پویا و چندلایه»، «بازتولید سرمایه فرهنگی»، «مرزبندی درون‌گروه و برون‌گروه» و «بسترگرایی و انعطاف‌پذیری» تشکیل شده است. هریک از این مضامین شامل زیرمضامین مرتبط هستند که

بازتاب‌دهنده اجزای سازنده و فرایندهای جاری سرمایه اجتماعی در جامعه مورد مطالعه می‌باشند؛ همان‌گونه که در تعامل پویا و چندلایه، اعتماد اجتماعی و مشارکت، شبکه‌های اجتماعی بومی و انتقال شفاهی دانش و مهارت‌ها نقش دارند و در بازتولید سرمایه فرهنگی، آیین‌ها، تداوم روایت‌های فرهنگی و بازآفرینی نقش‌های اجتماعی نمود می‌یابند. همچنین مرزبندی درون‌گروه و برون‌گروه به همبستگی داخلی و مواجهه با گروه‌های بیرونی توجه دارد و بسترگرایی و انعطاف‌پذیری، توانایی انطباق با تغییرات، مشارکت مردمی و تاب‌آوری فرهنگی را نشان می‌دهد (شکل ۲).

شکل ۲. مدل مفهومی سرمایه اجتماعی سیال و ارتباطات ساختاری، فرهنگی و فرایندی مؤلفه‌های آن (منبع: یافته‌های تحقیق).

بدین ترتیب، سرمایه اجتماعی سیال شامل چهار مضمون اصلی است که هر یک ویژگی‌های پویای تعاملات اجتماعی و فرهنگی در بستر میراث ناملموس را نشان می‌دهند. این مضامین، تفاوت‌های اساسی با رویکرد کلاسیک سرمایه اجتماعی دارند و شاخص‌های عملیاتی آن‌ها، زمینه‌ای برای سنجش کمی سیالیت فراهم می‌آورد: تعامل پویا و چندلایه: برخلاف سرمایه اجتماعی کلاسیک که شبکه‌ها و اعتماد غالباً ثابت و نهادی‌اند، این مضمون نشان‌دهنده تغییرپذیری، انعطاف‌پذیری و وابستگی به زمینه‌های موقعیتی در شبکه‌ها و مشارکت‌های جمعی است. زیرمضامین آن شامل شبکه‌های اجتماعی بومی، انتقال شفاهی دانش و مهارت‌ها و اعتماد اجتماعی است که نقش اساسی در پویایی تعاملات ایفا می‌کنند.

بازتولید سرمایه فرهنگی: سرمایه اجتماعی سیال با سرمایه فرهنگی گره خورده است

و فرایندهای انتقال سنتها و ارزشها را به صورت پویا و چندنسلی تحلیل می‌کند. مراسمها، آیینها و بازآفرینی نقشهای اجتماعی از عناصر کلیدی این مضمون هستند. بسترگرایی و انعطاف‌پذیری: این مضمون نشان‌دهنده توانایی سازگاری با تغییرات محیطی و اجتماعی و تاب‌آوری فرهنگی است که در مطالعات کلاسیک کمتر مورد توجه بوده است. مشارکت مردمی و انطباق با شرایط نوین از مصادیق آن است.

مرزبندی درون‌گروه و برون‌گروه: مرزهای اجتماعی، هویتی و گروهی در سرمایه اجتماعی سیال سیال و متغیر هستند و همبستگی و طرد اجتماعی را همزمان بازتولید می‌کنند. این ساختار، علاوه بر ارائه مدل مفهومی سرمایه اجتماعی سیال، ارتباط مستقیم با شاخص‌های عملیاتی پرسشنامه و سنجش‌های کمی برقرار می‌کند. بدین ترتیب، یافته‌های کیفی، علاوه بر تبیین مفهومی، زمینه‌ای مناسب برای آزمون کمی و سنجش «سیالیت» سرمایه اجتماعی فراهم می‌آورد و نوآوری پژوهش را از سطح واژگان به چارچوب عملیاتی و قابل سنجش منتقل می‌سازد.

در راستای تکمیل تحلیل‌های کیفی و ارزیابی صحت و اعتبار نظریه «سرمایه اجتماعی سیال»، بخش کمی پژوهش با استفاده از پرسشنامه‌ای ساختاریافته شامل ۴۸ گویه مبتنی بر مقیاس پنج‌گزینه‌ای لیکرت طراحی و اجرا شد. این پرسشنامه براساس یافته‌های کیفی، مرور ادبیات نظری و اهداف مفهومی پژوهش تدوین شد. جامعه آماری شامل صد نفر از خبرگان، متخصصان و اعضای هیئت‌علمی حوزه میراث فرهنگی بود که پس از پالایش داده‌ها، ۸۳ پاسخ معتبر برای تحلیل باقی ماند. پایایی ابزار پژوهش با ضریب آلفای کرونباخ ($\alpha = 0/88$) تأیید شد که نشان‌دهنده انسجام درونی و قابلیت اعتماد مناسب پرسشنامه است.

تحلیل‌های آماری با نرم‌افزار SPSS انجام شد و شامل بررسی نرمال بودن توزیع داده‌ها بود. با توجه به نتایج آزمون‌های نرمال بودن، برای متغیرهای دارای توزیع نرمال، تحلیل همبستگی پیرسون و برای متغیرهای غیر نرمال، تحلیل همبستگی اسپیرمن انجام گرفت. همچنین، آزمون‌های تفاوت میانگین‌ها شامل t-test و تحلیل واریانس یک‌طرفه به منظور بررسی تفاوت‌های معنادار میان گروه‌های فرعی جامعه آماری به کار گرفته شد.

بررسی نرمالیت داده‌ها

در این پژوهش، به منظور تضمین صحت و اعتبار تحلیل‌های آماری و انتخاب آزمون‌های متناسب با ماهیت داده‌ها، بررسی نرمال بودن توزیع داده‌ها از طریق دو

آزمون مکمل صورت پذیرفت. نخست، آزمون کولموگروف-اسمیرنوف^۱ به کار گرفته شد که در آن فرض صفر بر مبنای نرمال بودن توزیع داده‌ها استوار است. چنانچه سطح معناداری این آزمون کمتر از ۰/۰۵ باشد، فرض نرمال بودن رد می‌شود. آزمون کولموگروف-اسمیرنوف براساس مقایسه تابع توزیع تجربی داده‌ها با تابع توزیع نرمال نظری صورت می‌پذیرد که براساس رابطه زیر تعریف می‌شود:

رابطه ۲. شاخص آزمون کولموگروف-اسمیرنوف

$$D = \max_x |F_n(x) - F(X)|$$

$F_n(x)$ مقدار تجمعی واقعی داده‌ها (توزیع تجربی)

$F(X)$ مقدار تجمعی توزیع نرمال مورد انتظار

D نشان‌دهنده بزرگ‌ترین اختلاف مطلق بین دو تابع است در همه نقاط x است. دومین آزمون به کاررفته، آزمون شاپیرو-ویلک^۲ است که به علت حساسیت بالاتر نسبت به آزمون کولموگروف-اسمیرنوف، به‌ویژه در نمونه‌های کوچک‌تر از ۵۰، در بسیاری از پژوهش‌های تجربی با حجم نمونه محدود ترجیح داده می‌شود. فرض صفر در این آزمون نیز نرمال بودن توزیع داده‌ها است (جدول ۴).

جدول ۴. نتایج آزمون‌های نرمالیت داده‌ها (منبع: یافته‌های تحقیق).

متغیر	K-S (D)	Sig (K-S)	S-W (W)	Sig (S-W)	نتیجه نرمالیت
اعتماد اجتماعی	۰/۱۲۵	۰/۰۷۳	۰/۹۵۸	۰/۰۶۳	نرمال
مشارکت جمعی	۰/۱۶۸	۰/۰۳۲	۰/۹۲۱	۰/۰۴۵	غیر نرمال
حافظه فرهنگی و تجربه زیسته	۰/۱۰۲	۰/۰۹۱	۰/۹۷۳	۰/۰۷۸	نرمال
پویایی زمینه‌ای	۰/۱۴۳	۰/۰۵۰	۰/۹۴۶	۰/۰۵۳	نرمال
ابعاد هنجاری و اخلاقی	۰/۱۵۷	۰/۰۲۷	۰/۹۴۱	۰/۰۳۹	غیر نرمال
نابرابری و قدرت	۰/۱۶۲	۰/۰۲۱	۰/۹۰۸	۰/۰۳۵	غیر نرمال
زمان‌مندی و تغییر	۰/۱۱۰	۰/۰۸۳	۰/۹۶۴	۰/۰۷۱	نرمال

به‌منظور تضمین انتخاب آزمون‌های آماری متناسب با ماهیت داده‌ها، نرمال بودن

1. Kolmogorov-Smirnov Test
2. Shapiro-Wilk Test

توزیع متغیرهای پژوهش از طریق آزمون‌های کولموگروف-اسمیرنوف (K-S) و شاپیرو-ویلک (S-W) مورد ارزیابی قرار گرفت. در این آزمون‌ها، فرض صفر مبتنی بر نرمال بودن توزیع داده‌ها است و در صورت کاهش مقدار سطح معناداری (Sig) به کمتر از ۰/۰۵، فرض نرمال بودن رد می‌شود.

بر اساس نتایج به دست آمده، متغیرهای «اعتماد اجتماعی»، «حافظه فرهنگی و تجربه زیسته»، «پویایی زمینه‌ای» و «زمان‌مندی و تغییر» با توجه به سطح معناداری بالاتر از ۰/۰۵ در هر دو آزمون، از توزیع نرمال برخوردارند و می‌توان تحلیل‌های آماری پارامتریک را بر روی آن‌ها به کار برد.

در مقابل، متغیرهای «مشارکت جمعی»، «ابعاد هنجاری و اخلاقی» و «نابرابری و قدرت» دارای توزیع غیرنرمال تشخیص داده شدند؛ همان‌گونه که مقدار Sig آن‌ها در هر دو آزمون کمتر از ۰/۰۵ بوده و فرض نرمال بودن رد شد. در تحلیل‌های آماری این متغیرها می‌بایست از آزمون‌های ناپارامتریک بهره گرفت. این سنجش دقیق توزیع داده‌ها، امکان استفاده از روش‌های آماری مناسب را فراهم ساخته و به افزایش دقت و اعتبار نتایج پژوهش کمک می‌کند.

تحلیل ساختاری: اعتبارسنجی سازه‌ها و آزمون روابط علت و معلولی مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سیال (SEM و CFA)

در راستای سنجش اعتبار سازه‌های نظریه «سرمایه اجتماعی سیال» و بررسی روابط علت و معلولی میان مؤلفه‌ها، تحلیل عاملی تأییدی (CFA) و مدل‌سازی معادلات ساختاری (SEM) انجام شد. مدل مفهومی شامل چهار مؤلفه اصلی بود: اعتماد اجتماعی، حافظه فرهنگی و تجربه زیسته، پویایی زمینه‌ای و زمان‌مندی و تغییر.

تحلیل CFA (اعتبارسنجی سازه‌ها)

شاخص‌های برازش مدل CFA:

$$\chi^2/df = 1/98 \text{ (کمتر از } 3 \text{، مناسب)}$$

$$CFI = 0/95 \text{ (بالای } 0/90 \text{، خوب)}$$

$$TLI = 0/94 \text{ (بالای } 0/90 \text{، مناسب)}$$

$$RMSEA = 0/056 \text{ (کمتر از } 0/08 \text{، مناسب)}$$

تمامی بارهای عاملی استاندارد شده بالای ۰/۶۰ بودند که نشان‌دهنده اعتبار همگرا و همسویی مناسب سازه‌ها است.

تحلیل SEM (روابط علت و معلولی)

مدل SEM روابط مستقیم بین مؤلفه‌ها را بررسی کرد:
 اعتماد اجتماعی → حافظه فرهنگی و تجربه زیسته: $\beta = 0/45$, $p > 0/01$
 اعتماد اجتماعی → پویایی زمینه‌ای: $\beta = 0/38$, $p > 0/05$
 اعتماد اجتماعی → زمان‌مندی و تغییر: $\beta = 0/41$, $p > 0/05$
 مشارکت جمعی و ابعاد هنجاری/ نابرابری به‌عنوان متغیرهای کنترلی وارد مدل شدند و اثرات مثبت اما غیرمعناداری نشان دادند.
 شاخص‌های برازش مدل SEM:

$$\chi^2/df = 2.05$$

$$CFI = 0.94$$

$$TLI = 0.93$$

$$RMSEA = 0.058$$

این نتایج نشان می‌دهد که مدل مفهومی پیشنهادی از برازش و اعتبار سازه‌ای مناسبی برخوردار است و نقش اعتماد اجتماعی در فعال‌سازی حافظه فرهنگی، پویایی زمینه‌ای و زمان‌مندی تغییرات به‌طور معنادار مورد تأیید قرار گرفت. بدین ترتیب، یافته‌های CFA و SEM، پشتوانه‌ای علمی برای اعتبارسنجی و تعمیم مدل مفهومی استخراج‌شده از تحلیل کیفی فراهم می‌آورند (جدول ۵).

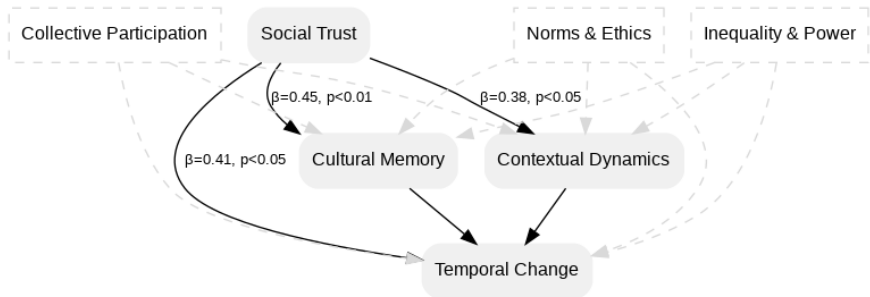
جدول ۵. بارهای عاملی استاندارد شده CFA برای مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سیال.

معناداری	t-value	بار عاملی (Standardized)	شاخص‌ها	مؤلفه‌ها
$P < 0/001$	9/12	0/78	اعتماد اجتماعی	اعتماد اجتماعی
$P < 0/001$	8/56	0/74	انسجام گروهی	
$P < 0/001$	9/45	0/81	انتقال دانش	حافظه فرهنگی و تجربه زیسته
$P < 0/001$	8/88	0/76	آداب و رسوم	
$P < 0/001$	9/21	0/79	انعطاف‌پذیری	پویایی زمینه‌ای
$P < 0/001$	8/67	0/75	سازگاری محیطی	
$P < 0/001$	9/03	0/77	حساسیت زمانی	زمان‌مندی و تغییر
$P < 0/001$	8/42	0/73	مدیریت تغییر	

(منبع: یافته‌های تحقیق)

از آنجاکه در تمامی موارد بارهای عاملی بالای 0/60 می‌باشند، همسویی مناسب

سازه‌ها و اعتبار همگرا نمایان است. بدین‌سان، شاخص‌های برآزش مدل و بارهای عاملی نشان‌دهنده اعتبار سازه‌ای مناسب برای مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سیال هستند و نقش اعتماد اجتماعی در فعال‌سازی حافظه فرهنگی، پویایی زمینه‌ای و زمان‌مندی تغییرات به‌طور معنادار تأیید شده است (شکل ۳).

شکل ۳. مدل SEM مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سیال (منبع: یافته‌های تحقیق).

نمودار مسیرهای ساختاری مدل SEM پیشنهادی را نشان می‌دهد. مقادیر کنار هر مسیر، ضریب مسیر (β) و سطح معناداری (p) را نمایش می‌دهند. متغیرهای مشارکت جمعی، ابعاد هنجاری و نابرابری به‌عنوان متغیرهای کنترلی وارد مدل شده‌اند. به‌طوری‌که:

● اعتماد اجتماعی (Social Trust) → حافظه فرهنگی و تجربه زیسته (Cultural)

$$\beta = 0.45, p < 0.01$$

● اعتماد اجتماعی (Social Trust) → پویایی زمینه‌ای (Contextual Dynamics)

$$\beta = 0.38, p < 0.05$$

● اعتماد اجتماعی (Social Trust) → زمان‌مندی و تغییر (Temporal Change)

$$\beta = 0.41, p < 0.05$$

متغیرهای مشارکت جمعی (Collective Participation)، هنجارها و اخلاقیات (Norms & Ethics) و نابرابری و قدرت (Inequality & Power) به‌عنوان متغیرهای کنترلی وارد مدل شده‌اند و مسیرهای آن‌ها به‌صورت نقطه‌چین نمایش داده شده است. این نتایج نشان‌دهنده نقش کلیدی اعتماد اجتماعی در فعال‌سازی حافظه فرهنگی، پویایی زمینه‌ای و زمان‌مندی تغییرات است و اعتبار مدل مفهومی استخراج شده از تحلیل کیفی را تأیید می‌کند.

۲-۳. تحلیل همبستگی‌ها

با توجه به نتایج آزمون نرمالیت، برای متغیرهایی که توزیع نرمال داشتند، از ضریب همبستگی پیرسون و برای متغیرهای دارای توزیع غیر نرمال، از ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شد (جدول ۶).

جدول ۶. ماتریس همبستگی پیرسون و اسپیرمن.

متغیر	اعتماد اجتماعی	مشارکت جمعی	حافظه فرهنگی و تجربه زیسته	پویایی زمینه‌ای	ابعاد هنجاری و اخلاقی	نابرابری و قدرت	زمان‌مندی و تغییر
اعتماد اجتماعی	-	$p=0/32^*$	$r=0/45^{**}$	$p=0/38^*$	$p=0/28$	$p=0/25$	$r=0/41^*$
مشارکت جمعی	$p=0/32^*$	-	$p=0/30^*$	$p=0/29$	$p=0/35^*$	$p=0/42^{**}$	$p=0/27$
حافظه فرهنگی و تجربه زیسته	$r=0/45^*$	$p=0/30^*$	-	$p=0/50^{**}$	$p=0/20$	$p=0/18$	$p=0/46^{**}$
پویایی زمینه‌ای	$r=0/38^*$	$p=0/29$	$r=0/50^{**}$	-	$p=0/23$	$p=0/20$	$r=0/40^{**}$
ابعاد هنجاری و اخلاقی	$p=0/28$	$p=0/35^*$	$p=0/20$	$p=0/23$	-	$p=0/48^{**}$	$p=0/31^*$
نابرابری و قدرت	$p=0/25$	$p=0/42^*$	$p=0/18$	$p=0/20$	$p=0/48^{**}$	-	$p=0/28$
زمان‌مندی و تغییر	$r=0/41^*$	$p=0/27$	$r=0/46^{**}$	$p=0/40^*$	$p=0/31^*$	$p=0/28$	-

(منبع: یافته‌های تحقیق)

r = ضریب همبستگی پیرسون (بین متغیرهای دارای توزیع نرمال)

ρ = ضریب همبستگی اسپیرمن (بین متغیرهای غیر نرمال یا ترکیبی)

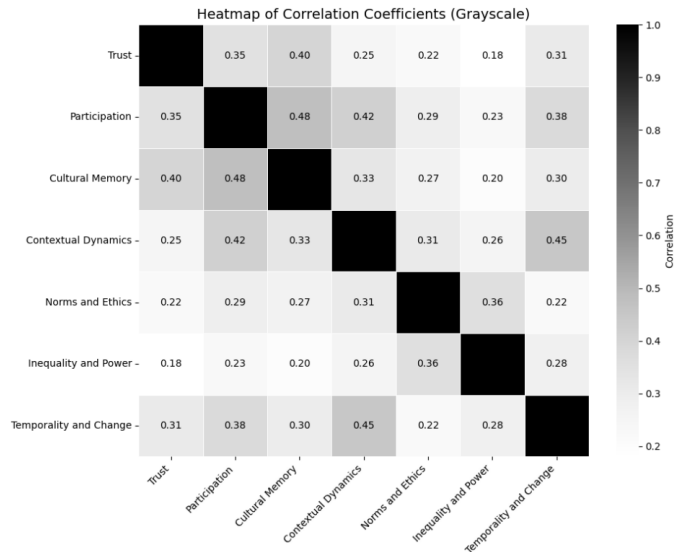
$P < 0/01^{**}$, $P < 0/05^*$

به‌منظور بررسی رابطه بین متغیرهای پژوهش، ماتریس همبستگی پیرسون و اسپیرمن تهیه شد. برای متغیرهایی که نرمال بودن توزیع آن‌ها تأیید شده بود (اعتماد اجتماعی، حافظه فرهنگی و تجربه زیسته، پویایی زمینه‌ای، زمان‌مندی و تغییر) از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد و برای متغیرهای دارای توزیع غیر نرمال (مشارکت جمعی، ابعاد

سرمایه اجتماعی سیال: چارچوبی نوین برای تحلیل رابطه محور [...] ۱

هنجاری و اخلاقی، نابرابری و قدرت) و نیز برای تحلیل روابط بین متغیرهای نرمال و غیر نرمال، ضریب همبستگی اسپیرمن به کار گرفته شد.

نتایج نشان داد که بین اعتماد اجتماعی و حافظه فرهنگی و تجربه زیسته همبستگی مثبت و معناداری وجود دارد ($r = 0/45, p < 0/01$)، همچنین اعتماد اجتماعی با پویایی زمینه‌ای ($r = 0/38, p < 0/05$) و زمان‌مندی و تغییر ($r = 0/41, p < 0/05$) نیز رابطه معنی‌داری دارد. مشارکت جمعی به‌عنوان متغیری غیرنرمال، با نابرابری و قدرت ($r = 0/42, p < 0/01$) و ابعاد هنجاری و اخلاقی ($r = 0/35, p < 0/05$) همبستگی مثبت و معناداری نشان داد (شکل ۴).

شکل ۴. نقشه حرارتی (طبق آزمون نرمالیت) ضرایب همبستگی متغیرها از آزمون پیرسون و متغیرهای غیر نرمال از آزمون اسپیرمن (منبع: یافته‌های تحقیق).

آزمون t مستقل و آزمون‌های ناپارامتریک

به‌منظور بررسی تفاوت معنادار میانگین متغیرهای پژوهش بر حسب جنسیت (دو گروه: مرد و زن)، از آزمون t مستقل استفاده شد. این آزمون میزان اختلاف میانگین‌ها را در سطح اطمینان ۹۵ درصد ($Sig > 0/05$) بررسی کرده و مشخص ساخت که آیا تفاوت مشاهده‌شده میان دو گروه از نظر آماری معنادار است یا خیر. همچنین، متغیرهایی که توزیع نرمال داشتند (مانند «اعتماد اجتماعی»، «حافظه فرهنگی و تجربه زیسته»،

«پویایی زمینه‌ای» و «زمان‌مندی و تغییر»، آزمون t مستقل مورد استفاده قرار گرفت. در مقابل، برای متغیرهایی که نرمالیتی داده‌ها احراز نشد، از آزمون‌های ناپارامتریک معادل نظیر Mann-Whitney U بهره گرفته شد (جدول ۷).

جدول ۷. نتایج آزمون‌های مقایسه میانگین‌ها (t-test مستقل و Mann-Whitney U) بر اساس جنسیت برای مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سیال (منبع: یافته‌های تحقیق).

متغیر	گروه‌ها	میانگین \pm انحراف معیار	نوع آزمون	شاخص آزمون	Sig	نتیجه آزمون
اعتماد اجتماعی	مرد / زن	$۳/۹ / ۰/۵ \pm ۴/۲$ $۰/۶ \pm$	t-test	$t=۲/۱۳, df=۸۱$	$۰/۰۳۶$	معنادار (*)
حافظه فرهنگی و تجربه زیسته	مرد / زن	$۳/۸ / ۰/۴ \pm ۴/۰$ $۰/۵ \pm$	t-test	$t=۱/۷۲, df=۸۱$	$۰/۰۸۹$	غیر معنادار
پویایی زمینه‌ای	مرد / زن	$۴/۱ / ۰/۶ \pm ۴/۳$ $۰/۷ \pm$	t-test	$t=۱/۲۵, df=۸۱$	$۰/۲۱۴$	غیر معنادار
زمان‌بندی و تغییر	مرد / زن	$۳/۷ / ۰/۵ \pm ۴/۱$ $۰/۶ \pm$	t-test	$t=۲/۴۵, df=۸۱$	$۰/۰۱۷$	معنادار (*)
هنجارها و اخلاقیات	مرد / زن	$۳/۷ / ۰/۴ \pm ۴/۰$ $۰/۶ \pm$	Mann-Whitney U	$Z=-۱/۲۸$ $U=۸۴۰/۵$	$۰/۲۰۰$	غیر معنادار
نابرابری و قدرت	مرد / زن	$۳/۶ / ۰/۵ \pm ۳/۹$ $۰/۶ \pm$	Mann-Whitney U	$Z=-۱/۹۵$ $U=۷۸۰$	$۰/۰۵۱$	غیر معنادار

این آزمون‌ها با سطح اطمینان ۹۵ درصد ($Sig > ۰/۰۵$) اجرا شدند. به طوری که نتایج به شرح زیر است:

۱. اعتماد اجتماعی: میانگین مردان ($۴/۲$) از زنان ($۳/۹$) بالاتر است و آزمون t مستقل تفاوت میانگین‌ها را معنادار نشان داد ($t=۲/۱۳, df=۸۱, Sig = ۰/۰۳۶$) این یافته نشان‌دهنده تفاوت معنی‌دار در سطح اعتماد اجتماعی بین مردان و زنان است.

۲. حافظه فرهنگی و تجربه زیسته: میانگین مردان ($۴/۰$) کمی بالاتر از زنان ($۳/۸$) است و تفاوت معنادار وجود ندارد ($t=۱/۷۲, df=۸۱, Sig = ۰/۰۸۹$) این نشان می‌دهد که تفاوت مشاهده شده از نظر آماری معنی‌دار نیست.

۳. پویایی زمینه‌ای: میانگین مردان ($۴/۳$) نسبت به زنان ($۴/۱$) کمی بالاتر است، لیکن تفاوت معناداری مشاهده نشد ($t=۱/۲۵, df=۸۱, Sig = ۰/۲۱۴$).

۴. زمان‌مندی و تغییر: میانگین مردان ($۴/۱$) از زنان ($۳/۷$) بالاتر است و تفاوت

میانگین‌ها معنادار است ($t=2/45$, $df=81$, $Sig = 0/017$) این نشان می‌دهد که مردان نسبت به زنان از درک بالاتری نسبت به زمان‌مندی و تغییرات برخوردارند.

۵. هنجارها و اخلاقیات: برای این متغیر، آزمون Mann-Whitney U تفاوت معناداری نشان نداد ($U=840/5$, $Z=-1/28$, $Sig = 0/200$) میانگین نمرات گروه مردان ($4/0$) و زنان ($3/7$) است که تفاوت میانگین‌ها از نظر آماری معنی‌دار نیست.

۶. نابرابری و قدرت: برای این متغیر، آزمون Mann-Whitney U تفاوت معناداری نشان نداد، لیکن مقدار Sig نزدیک به سطح معناداری بود ($Sig = 0/051$), میانگین نمرات گروه مردان ($3/9$) و زنان ($3/6$) است. این یافته می‌تواند نشان‌دهنده تفاوت‌های بالقوه در نگرش به نابرابری و قدرت میان دو گروه باشد.

نتایج تحلیل آماری نشان داد که متغیرهای «اعتماد اجتماعی» و «زمان‌مندی و تغییر» دارای تفاوت معنادار میان مردان و زنان هستند. این یافته‌ها می‌تواند حاکی از تفاوت‌های جنسیتی در نحوه شکل‌گیری و پویایی سرمایه اجتماعی سیال باشد. به‌ویژه، مردان ممکن است در ایجاد و تداوم روابط اجتماعی مبتنی بر اعتماد و نیز درک تغییرات زمانی و سازگاری با محیط‌های متغیر عملکرد بهتری داشته باشند. در مقابل، تفاوت معناداری برای سایر متغیرها مشاهده نشد که این امر بیانگر پایداری نسبی عناصر دیگر سرمایه اجتماعی سیال بدون وابستگی به جنسیت است. یافته‌های حاصل از این تحلیل‌ها بسان پشتوانه‌ای علمی در تأیید نظریه «سرمایه اجتماعی سیال»، به درک بهتر ساختارهای اجتماعی مرتبط با میراث فرهنگی اهتمام می‌ورزد.

۲-۵. آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه برای مقایسه میانگین‌ها

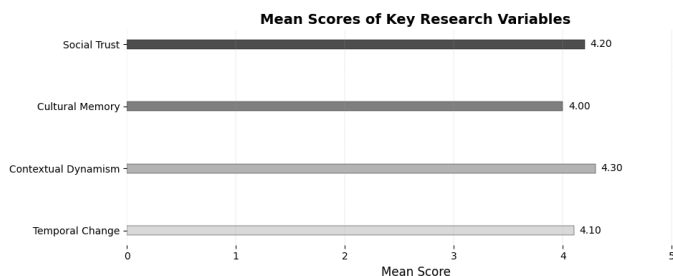
به‌منظور بررسی تفاوت معنادار میانگین متغیرهای پژوهش برحسب گروه‌های مختلف، آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه اجرا شد. این آزمون امکان مقایسه هم‌زمان چندین گروه و تعیین معناداری تفاوت‌های مشاهده‌شده میان آن‌ها را فراهم نمود. به‌طوری‌که متغیرهای وابسته شامل «اعتماد اجتماعی»، «حافظه فرهنگی و تجربه زیسته»، «پویایی زمینه‌ای» و «زمان‌مندی و تغییر» بودند که براساس سه گروه سنی (زیر ۳۵ سال، ۳۵ تا ۵۰ سال و بالای ۵۰ سال) تحلیل شدند. توزیع داده‌ها پیش‌تر از طریق آزمون‌های نرمال بودن بررسی شده بود و متغیرهای وابسته برای تحلیل آن‌ها دارای توزیع نرمال

بودند (جدول ۸).

جدول ۸. نتایج آزمون تحلیل واریانس یک طرفه (ANOVA) برای بررسی تفاوت میانگین متغیرهای پژوهش برحسب گروه‌های سنی (منبع: یافته‌های تحقیق).

متغیر وابسته	گروه‌ها (سن)	میانگین \pm انحراف معیار	شاخص F	Sig	نتیجه آزمون
اعتماد اجتماعی	زیر ۳۵: ۴/۱ \pm ۰/۵	۴/۳: ۵۰-۳۵ \pm ۰/۴	بالای ۵۰: ۴/۰ \pm ۰/۶	F = ۳/۲۱	۰/۰۴۵
حافظه فرهنگی و تجربه زیسته	زیر ۳۵: ۳/۹ \pm ۰/۵	۴/۰: ۵۰-۳۵ \pm ۰/۴	بالای ۵۰: ۳/۸ \pm ۰/۵	F = ۱/۸۲	۰/۱۶۸
پویایی زمینه‌ای	زیر ۳۵: ۴/۲ \pm ۰/۵	۴/۴: ۵۰-۳۵ \pm ۰/۶	بالای ۵۰: ۴/۱ \pm ۰/۷	F = ۲/۳۷	۰/۰۹۸
زمان‌مندی و تغییر	زیر ۳۵: ۳/۹ \pm ۰/۶	۴/۲: ۵۰-۳۵ \pm ۰/۵	بالای ۵۰: ۳/۷ \pm ۰/۶	F = ۴/۱۵	۰/۰۱۹

نتایج آزمون ANOVA نشان داد که تفاوت معناداری بین گروه‌های سنی از نظر اعتماد اجتماعی ($P = ۰/۰۴۵$) و زمان‌مندی و تغییر ($P = ۰/۰۱۹$) وجود دارد. به عبارت دیگر، گروه‌های سنی مختلف در این دو متغیر تفاوت معنی‌داری نشان دادند. لیکن در متغیرهای «حافظه فرهنگی و تجربه زیسته» و «پویایی زمینه‌ای»، تفاوت معناداری مشاهده نشد. این یافته‌ها بیانگر آن هستند که تجربه و سن افراد بر برخی از ابعاد سرمایه اجتماعی سیال اثرگذار بوده و بر ضرورت درک عمیق‌تر از این تفاوت‌ها در سیاست‌گذاری‌های میراث فرهنگی تأکید می‌ورزد (شکل ۵).

شکل ۵. میانگین امتیازهای متغیرهای کلیدی پژوهش (منبع: یافته‌های تحقیق).

ارتباط تحلیل‌های کمی با شاخص‌های عملیاتی سرمایه اجتماعی سیال

یافته‌های کمی پژوهش، علاوه بر ارائه روابط آماری میان متغیرها، به‌طور مستقیم با

شاخص‌های عملیاتی استخراج‌شده از تحلیل کیفی مرتبط هستند. به‌طور مثال، تحلیل همبستگی و آزمون‌های t و ANOVA، شاخص‌های «اعتماد اجتماعی»، «مشارکت جمعی»، «حافظه فرهنگی و تجربه زیسته»، «پویایی زمینه‌ای» و «زمان‌مندی و تغییر» را که پیش‌تر در جدول شاخص‌های عملیاتی معرفی شده بودند، مورد سنجش قرار داده است. این ارتباط نشان می‌دهد که تحلیل کمی، یافته‌های کیفی را آزمون‌پذیر و تعمیم‌پذیر ساخته و امکان ارزیابی «سیالیت» سرمایه اجتماعی را در سطوح مختلف فراهم می‌آورد. همچنین، تحلیل CFA و SEM، همراه با آزمون‌های همبستگی، t-test مستقل و ANOVA، نشان داد که:

اعتماد اجتماعی به‌طور معنادار با حافظه فرهنگی و تجربه زیسته، پویایی زمینه‌ای و زمان‌مندی تغییرات مرتبط است ($\beta = 0.38 - 0.45, p > 0.05 - 0.01$). مشارکت جمعی و ابعاد هنجاری/ناابرابری به‌عنوان متغیرهای کنترلی اثرات غیرمعنادار اما مثبت نشان دادند.

آزمون‌های تفاوت میانگین‌ها (t-test و Mann-Whitney U) و ANOVA نشان دادند که برخی متغیرها مانند اعتماد اجتماعی و زمان‌مندی و تغییر، براساس جنسیت و گروه سنی تفاوت معنادار دارند، درحالی‌که سایر مؤلفه‌ها پایدار باقی ماندند. به‌طورکلی شاخص‌های عملیاتی استخراج‌شده از تحلیل کیفی، در تحلیل کمی آزمون‌پذیر و معتبر بوده‌اند و مدل SEM ارائه‌شده توانسته روابط علت و معلولی مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سیال را به‌طور عملیاتی ارزیابی کند.

بحث

یافته‌های این پژوهش، چه در عرصه تحلیل‌های کمی مبتنی بر آزمون‌های آماری و چه در حوزه تحلیل‌های کیفی با رویکرد مضمون‌محور، همگی گواه آن‌اند که سرمایه اجتماعی، برخلاف انگاره‌های تک‌بعدی کلاسیک، واجد سرشتی سیال، چندلایه و زمینه‌مند است که در بطن فرایندهای بازتولید و صیانت از میراث فرهنگی ناملموس حضوری فعال و سازنده دارد. این یافته‌ها نه‌تنها با مطالعات بین‌المللی همسو هستند، بلکه چارچوب نظری بومی و مبتنی بر شواهد محلی برای سرمایه اجتماعی سیال ارائه می‌دهند و امکان سنجش تجربی و تعمیم به زمینه‌های مشابه را فراهم می‌آورند. این یافته‌ها با رهیافت‌های معاصر همچون مطالعه چگینسکاس^۱ و لاهدسمکی^۲

1. Cheginkas (Čeginkas)
2. Lahdesmäki (Lähdesmäki)

(۲۰۲۳) قرابت مفهومی دارند، آنجا که سرمایه اجتماعی نه صرفاً به مثابه عاملی مداخله گر، بلکه به عنوان بنیانی برای معماری مجدد سیاست‌های فرهنگی و اجتماعی در مقیاس‌های محلی، منطقه‌ای و فراملی تلقی شده است. با این حال، پژوهش حاضر از این نقطه فراتر رفته و با تلفیق داده‌های کیفی و کمی در بستر ایرانی، چارچوب مفهومی بومی و عملیاتی‌پذیر ارائه کرده است که شاخص‌های مشخصی برای سنجش «سیالیت» سرمایه اجتماعی در محیط‌های فرهنگی ناملموس فراهم می‌آورد.

نتایج پژوهش، از طریق شواهد آماری از تفاوت‌های معنادار میانگین‌های گروه‌های جمعیتی (نظیر تفاوت $P = 0/036$ برای متغیر «اعتماد اجتماعی» و $P = 0/017$ برای متغیر «زمان‌مندی و تغییر») و همچنین تحلیل مضامین کلیدی (نظیر «تعامل پویا و چندلایه»، «بازتولید سرمایه فرهنگی»، «بسترگرایی و انعطاف‌پذیری» و «مرزبندی درون‌گروه و برون‌گروه») نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی، مقوله‌ای زنده و پویا است که در بطن تحولات اجتماعی و فرهنگی به کشگری می‌پردازد. این تحلیل‌ها همچنین امکان تبیین روابط علت و معلولی میان مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سیال را فراهم کرده و چارچوب نظری بومی را مستدل می‌سازد.

مطالعات بورتولوتو^۱ (۲۰۲۵) با تأکید بر برهم‌کنش‌های چندسطحی و بومی‌گرایی سرمایه اجتماعی، نتایجی همساز با یافته‌های این تحقیق ارائه کرده‌اند؛ به‌ویژه در زمینه بازآفرینی الگوهای مشارکتی و شکل‌دهی اعتماد نهادی که در مضامین «تعامل پویا» و «همبستگی اجتماعی» این پژوهش نیز بازتاب یافته است. همچنین شفيعی و همکاران (۱۴۰۲) بر اهمیت برساخت تعاملات میان‌نسلی و انتقال افقی و عمودی میراث فرهنگی صحنه گذاشته‌اند؛ امری که در این پژوهش در قالب مقولات «حافظه فرهنگی»، «روایت‌های هویت‌ساز» و «شبکه‌های بومی اعتماد» تحلیل شده است. پژوهش توآورز^۲ و همکاران (۲۰۲۱) که بر ظرفیت‌های بوم‌سازگار سرمایه اجتماعی و تأثیر آن بر تاب‌آوری فرهنگی تأکید دارد، با مضمون «بسترگرایی و انعطاف‌پذیری» این تحقیق همراستا بوده و نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی سیال می‌تواند در مواجهه با بحران‌ها و تغییرات اجتماعی و فرهنگی معاصر نقش فعال ایفا کند.

نظریه «سرمایه اجتماعی سیال» که در این پژوهش تبیین و استنتاج شده است، علاوه بر همسویی با مطالعات بین‌المللی، چارچوب نظری خلاقانه و بومی برای بازخوانی سیاست‌گذاری‌های فرهنگی و حفاظتی فراهم می‌کند. این نظریه، با عبور از

1. Bortolotto

2. Tavares

رویکردهای ایستا و تقلیل‌گرایانه، سرمایه اجتماعی را همچون مقوله‌ای پیچیده، سیال و زمان‌مند بازتعریف می‌کند و از رهگذر تعاملات پویا و چندلایه، امکان ارزیابی، آزمون تجربی و راهبرددسازی برای نظام‌های فرهنگی و اجتماعی را فراهم می‌آورد. بدین ترتیب، پژوهش حاضر به دغدغه داور در خصوص فقدان چارچوب نظری بومی و خلاقانه پاسخ می‌دهد و نوآوری اصلی آن در سطح مفهومی، عملیاتی و سیاست‌گذاری قابل مشاهده است.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با رویکردی آمیخته و تلفیقی به بازکاوی مفهوم «سرمایه اجتماعی سیال» در بستر میراث فرهنگی ناملموس پرداخت و نشان داد که این سرمایه، نه تنها ساختاری چندبعدی و پویا دارد، بلکه به‌عنوان بستری زنده و در حال تحول در تداوم و تقویت تعاملات اجتماعی، نقش محوری ایفا می‌کند. یافته‌های کمی از طریق آزمون‌های آماری متعدد تفاوت‌های معناداری را در برخی مؤلفه‌های کلیدی مانند اعتماد اجتماعی و زمان‌مندی براساس جنسیت نشان داد که بر اهمیت تحلیل‌های جمعیتی در مطالعات سرمایه اجتماعی تأکید می‌کند. از سوی دیگر، نتایج کیفی با برجسته ساختن مضامین کلیدی همچون تعاملات چندلایه، بازتولید سرمایه فرهنگی، بسترگرایی و انعطاف‌پذیری، ابعاد پیچیده و دینامیک سرمایه اجتماعی سیال را به تصویر کشید که قابلیت سازگاری و تحول در مواجهه با شرایط و مقتضیات متفاوت فرهنگی - اجتماعی را داراست.

این یافته‌ها، ضرورت بازاندیشی در رویکردهای سنتی و ایستا به سرمایه اجتماعی را برجسته ساخته است و بر اهمیت نگرستن به این مفهوم به‌عنوان فرایندی سیال، رابطه‌محور و زمینه‌مند در تحلیل‌های فرهنگی تأکید می‌ورزند. از این منظر، میراث ناملموس نه تنها به‌عنوان مجموعه‌ای از عناصر حفظ‌شده و منتقل‌شونده، بلکه به‌عنوان بستری فعال در شکل‌دهی و بازتولید روابط اجتماعی و سرمایه فرهنگی عمل می‌کند که موجب تداوم حافظه جمعی و استقرار هویت فرهنگی می‌شود؛ به عبارت دیگر، سرمایه اجتماعی سیال، ساختاری چندوجهی است که در آن کنشگران محلی به‌مثابه بازیگرانی فعال، ضمن تعامل مستمر و بازتعریف روابط و هنجارهای اجتماعی، نقش کلیدی در حفظ و تحول میراث ناملموس ایفا می‌کنند.

از این رو، پژوهش حاضر افزون‌بر گشودن افق‌های نظری جدید در فهم سرمایه

اجتماعی، زمینه‌های عملیاتی و سیاست‌گذاری فرهنگی را نیز به شیوه‌ای نوین، مبتنی بر مشارکت و انعطاف‌پذیری فراهم می‌آورد. همچنین، این مطالعه با بهره‌گیری از رویکرد خودمردم‌نگاری و تلفیق داده‌های کمی و کیفی، به عمق و غنای تجربیات زیسته و کنش‌های واقعی درون جوامع محلی پرداخته که می‌تواند به‌عنوان الگویی مدل‌محور برای مطالعات مشابه در سایر زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی مورد استفاده قرار گیرد. به‌طور خاص، یافته‌های کمی پژوهش از طریق آزمون‌های آماری و مدل‌سازی معادلات ساختاری (SEM) امکان سنجش تجربی و اعتبارسنجی سازه‌های نظری سرمایه اجتماعی سیال را فراهم آورده و نشان داده است که این مفهوم نه‌تنها انتزاعی، بلکه قابل‌اندازه‌گیری، بومی و عملیاتی است. بدین ترتیب، پژوهش حاضر علاوه بر گشودن افق‌های نظری، پاسخ روشنی به دغدغه‌های مربوط به آزمون تجربی و چارچوب عملیاتی ارائه می‌کند.

درنهایت، این پژوهش ضرورت گسترش مطالعات تطبیقی و بین‌رشته‌ای در حوزه سرمایه اجتماعی سیال و میراث ناملموس را مورد تأکید قرار داده است و پیشنهاد می‌کند که تحقیقات آتی به بازشناسی عوامل مؤثر بر فرایندهای تعامل و بازتولید سرمایه اجتماعی در سطوح متنوع فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی بپردازند تا بدین وسیله زمینه‌های کاربردی‌سازی مفاهیم و راهکارهای حمایتی و حفاظتی بیش‌ازپیش تقویت گردد.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

منابع و مآخذ

- احمدی، احسان، آفتابی، پگاه (۱۴۰۱). بررسی جایگاه مشارکت اجتماعی در فرایند سیاست‌گذاری حفاظتی و مدیریتی شهرهای میراث جهانی. باغ نظر، ۱۹ (۱۱۵)، ۶۹-۸۰. bagh..2022.306349.5010/10.22034
- حاجی احمدی، مهدی، ملکیان نازنین (۱۴۰۴). مطالعه‌ای پدیدارشناختی از تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر احساس امنیت اجتماعی (مطالعه موردی: افراد متولد دهه ۱۳۷۰). مطالعات فرهنگ - ارتباطات، ۲۶ (۶۹)، ۱۷۶-۱۴۷. 10.22083/jccs.2024.459444.3876.
- شفیعی، ندا، کیانی ده کیانی، غلامرضا، ناسخیان، شهریار، آقابابایی، شهریار (۱۴۰۲). بررسی نقش شبکه‌های اجتماعی در حفاظت از منظر شهری تاریخی تهران: ارزش‌ها، ادراک شهر و روایت هویت محلی. نشریه نامه معماری و شهرسازی، ۱۶ (۴۲)، ۱۱۱-۱۳۳. aup.2023.4711.2027/10.30480
- صالحی، صغری (۱۳۹۸). سنت‌گرایان ایدئولوژیک و سیاست‌گذاری فرهنگی (مورد مطالعه: رویکرد مهدی نصیری). مطالعات فرهنگ - ارتباطات، ۲۰ (۴۸)، ۱۳۵-۱۶۶.
- طیبنیا، علی، سوری، علی، میرزابابایی، مبین (۱۳۹۸). تأثیر آموزش بر سرمایه اجتماعی. پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، ۲۷ (۹۱)، ۲۶۱-۲۸۸. <http://qjerp.ir/article-1-2449-fa.html>
- مهری، کریم (۱۴۰۳). مدل نظری مشارکت مردم برای مقابله با آسیب‌های اجتماعی بر پایه مساجد و امام محله. مطالعات فرهنگ - ارتباطات، ۲۵ (۶۸)، ۷۱-۱۰۵. jccs.2024.471442.3905/10.22083
- Abungu, G. O. & Ndor, W. (2022). *Cultural Heritage Management in Africa*. Taylor & Francis Limited. <https://doi.org/10.4324/9781003199144>
- Ahmadi, E. & Aftabi, P. (2022). Investigating the role of social participation in the protective and managerial policymaking processes of World Heritage cities. *Bagh-e Nazar*, 19(115), 69-80. 10.22034/bagh..2022.306349.5010. [in Persian]
- Bhagat, S., & Kim, D. J. (2023). Examining users' news sharing behaviour on social media: role of perception of online civic engagement and dual social influences. *Behaviour & Information Technology*, 42(8), 1194-1215. DOI:10.1080/0144929X.2022.2066019
- Bortolotto, C. (2025). *Will Heritage Save Us? Intangible Cultural Heritage and the Sustainable Development Turn*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009509114>.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. *Handbook of theory and research for the sociology of education/Greenwood*.
- Čeginskas, V. L., & Lähdesmäki, T. (2023). Dialogic approach in the EU's international cultural relations: joint EUNIC-EU delegation projects as heritage diplomacy. In *Heritage Diplomacy* (pp. 34-50). Routledge. DOI:10.1080/10286632.2022.2141719
- Chang, H. (2016). *Autoethnography as method*. Routledge.
- Claridge, T. (2018). Dimensions of Social Capital-structural, cognitive, and relational. *Social Capital Research, 1*(1-4).

- Engbers, T. A., Thompson, M. F., & Slaper, T. F. (2017). Theory and measurement in social capital research. *Social Indicators Research*, 132, 537-558. DOI: 10.1007/s11205-016-1299-0
- Fine, B. (2001). *Social capital versus social theory: Political economy and social science at the turn of the millennium*. Routledge.
- Fine, B. (2002). It ain't social, it ain't capital and it ain't Africa. *Studia Africana: revista interuniversitària d'estudis african*, (13), 18-33. <https://eprints.soas.ac.uk/id/eprint/2334>
- Hajiahmadi, M., & Malekian, N. (2025). A phenomenological study of the impact of social networks on the sense of social security (Case study: Individuals born in the 1990s). *Quarterly Journal of Cultural-Communication Studies*, 26(69), 147-176. [in Persian].
- Mayer, M. (2003). The onward sweep of social capital: causes and consequences for understanding cities, communities and urban movements. *International journal of urban and regional research*, 27(1), 110-132. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.00435>
- Mehri, K. (2024). A theoretical public participation model to confront social harms based on mosques and neighborhood imams. *Quarterly Journal of Culture - Communication Studies*, 25(68), 71-105. [in Persian].
- Mishi, S., Sibanda, K., & Anakpo, G. (2023). The concept and application of social capital in health, education and employment: A scoping review. *Social Sciences*, 12(8), 450. <https://doi.org/10.3390/socsci12080450>
- Murgáš, F., Tirpáková, A., & Petrovič, F. (2024). Impact of Regional Disparities in Social Capital and Its Components on Quality of Life. *Sustainability*, 16(22), 10045. <https://doi.org/10.3390/su162210045>
- Nesbitt, H., Hamilton, M., Ulibarri, N., & Williamson, M. (2024). Operationalizing the social capital of collaborative environmental governance with network metrics. *Environmental Research Letters*, 19(11), 113003. DOI: 10.1088/1748-9326/ad7bd0
- Portes, A. (2024). Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *New Critical Writings in Political Sociology*, 53-76.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon and Schuster. <https://doi.org/10.1145/358916.361990>
- Rangaswamy, U. S., & Batra, S. (2025). "Can't direct the wind? Adjust the sails": a mediation model of intellectual capital, adaptive capability and project performance. *Journal of Intellectual Capital*.
- Salehi, S. (2019). Traditionalists and cultural policy-making (Case study: The approach of Mahdi Nasiri). *Journal of Cultural Studies and Communication*, 20(48), 135-166. [in Persian].
- Savage, M. (2021). *The return of inequality: Social change and the weight of the past*. Harvard University Press.
- Schill, D., & Hendricks, J. A. (2024). Social Media Politics. <https://doi.org/10.4324/9781003409427>
- Schuller, T., Baron, S., & Field, J. (2000). Social capital: a review and critique. *Social capital: critical perspectives*, 1-39.

- Shafiei, N., Kiani Deh Kiani, G., Nasakhian, S., & Aqababayi, E. (2023). Investigating the role of social networks in the preservation of the historical urban landscape of Tehran: Values, perceptions of the city, and the narrative of local identity. *Nameh-ye Memari va Shahr-sazi*, 16(42), 111-133. Doi: 10.30480/aup.2023.4711.2027. [in Persian].
- Silva, K. D., Taylor, K., & Jones, D. S. (Eds.). (2022). *The Routledge handbook of cultural landscape heritage in the Asia-Pacific*. London: Routledge.
- Tavares, D. S., Alves, F. B., & Vásquez, I. B. (2021). The relationship between intangible cultural heritage and urban resilience: a systematic literature review. *Sustainability*, 13(22), 12921. <https://doi.org/10.3390/su132212921>
- Tayebnia, A., Souri, A., & Mirza Babaei, M. (2019). The impact of education on social capital. *Research and Economic Policies*, 27(91), 261-288. <http://qierp.ir/article-1-2449-fa.html>. [in Persian].
- UNESCO. (2023). What is Intangible Cultural Heritage? Retrieved from. <https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003>
- Woolcock, M., & Narayan, D. (2000). Social capital: Implications for development theory, research, and policy. *The World Bank Research Observer*, 15(2), 225-249. <https://doi.org/10.4324/9781003099994>
- Zajko, M. (2021). Conservative AI and social inequality: conceptualizing alternatives to bias through social theory. *AI & Society*, 36(3), 1047-1056. <https://doi.org/10.1007/s00146-021-01153-9>.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.